

Elektrotechnika – 2. rész...

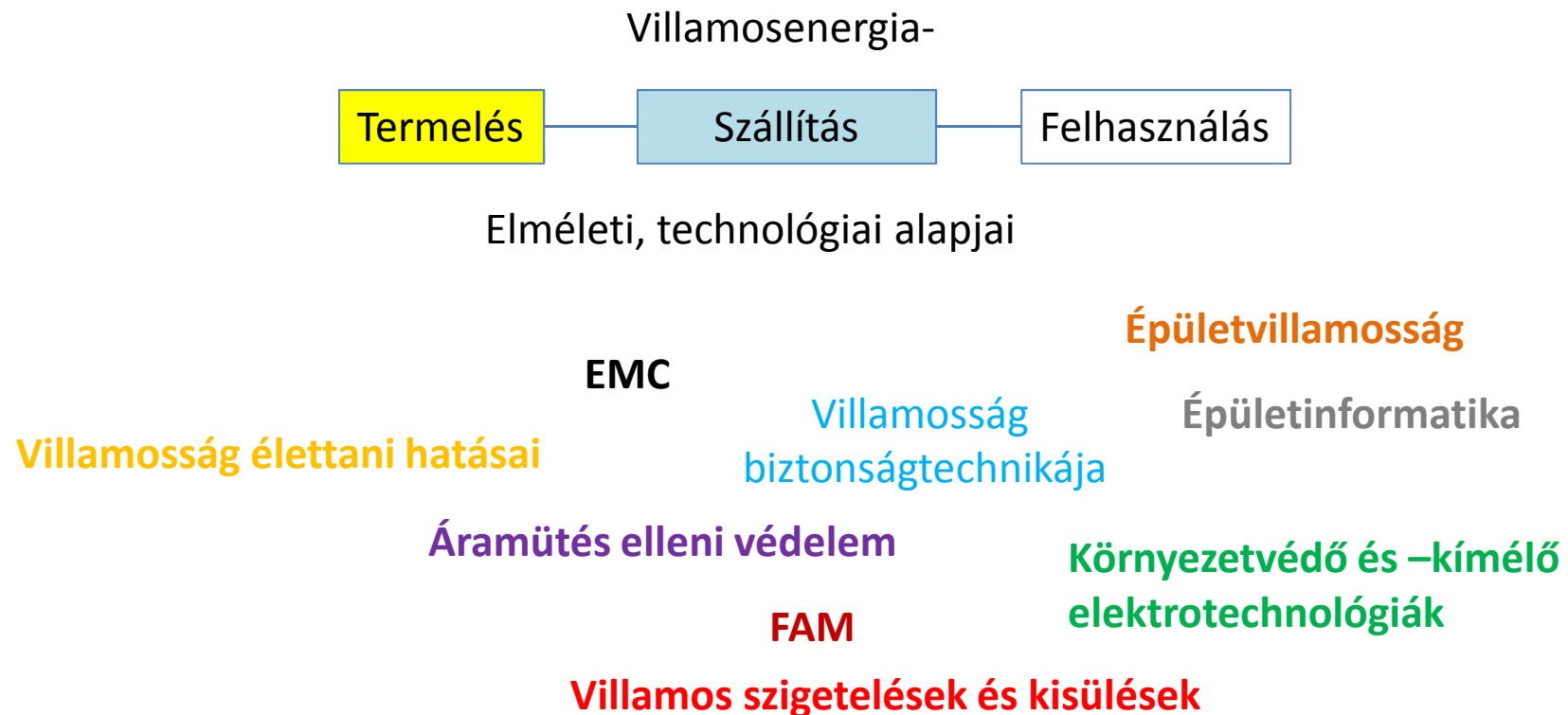
Dr. Kiss István

tanszékvezető egyetemi docens

kiss.istvan@vet.bme.hu

Amiről szó lesz...

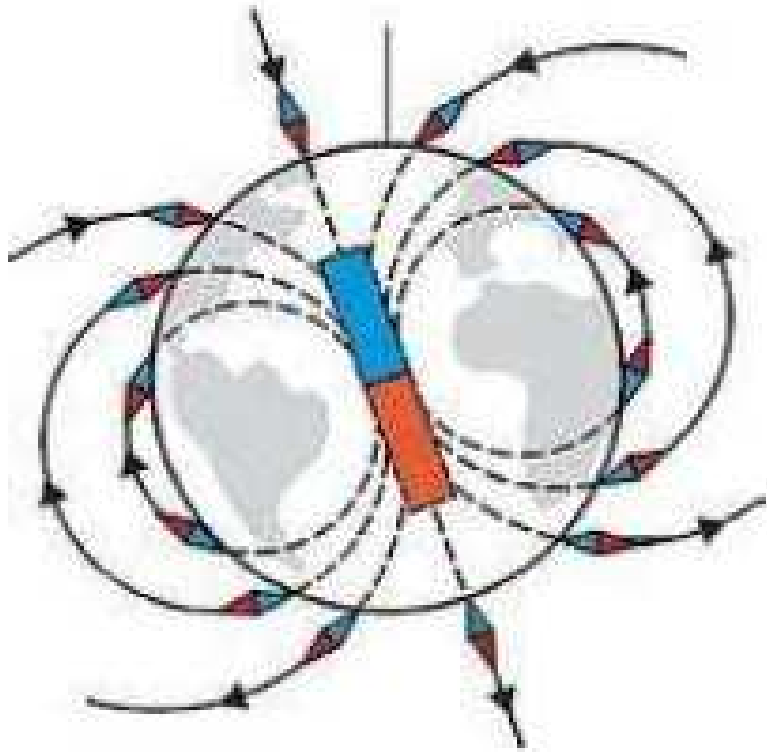
- Elektrotechnika és környezet kölcsönhatása
  - Természeti környezet, beleértve az embert
  - Technikai környezet

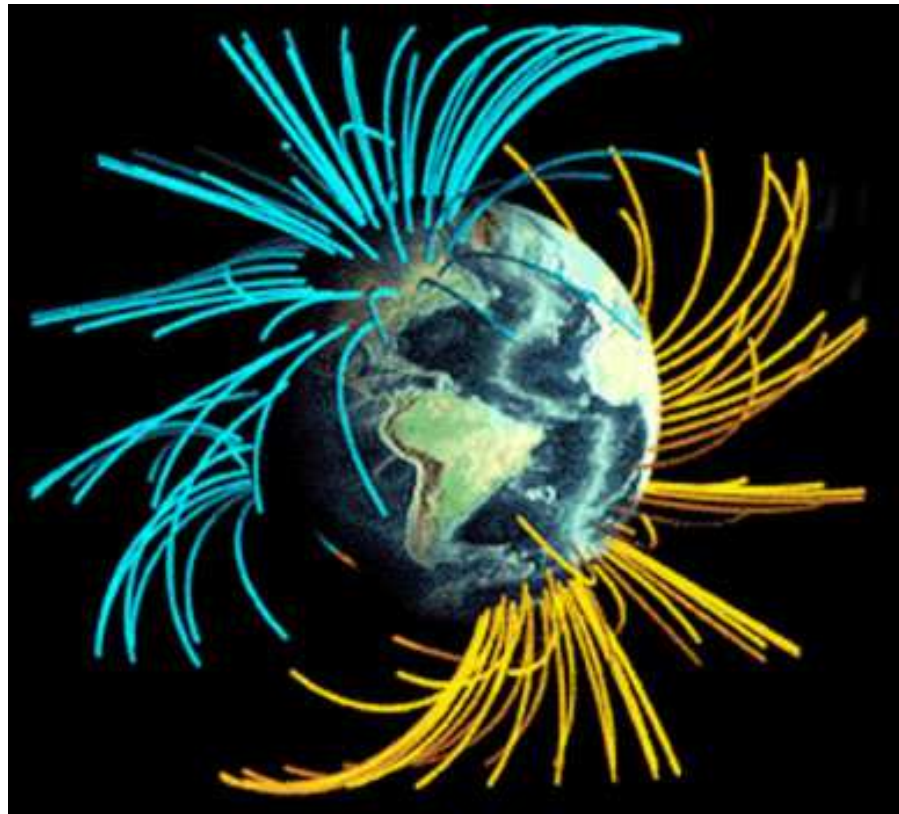
Mivel is kezdjük...?

- Magunkkal! – A villamosság élettani hatásai
  - Előtérben az **ember az erőtérben...**
  - amúgy is népszerű téma az elektroszmog...
  - ... és a 33/2016. (XI. 29.) EMMI rendelet
    - Az elektromágneses terek hatásának kitett munkavállalókra vonatkozó minimális egészségi és biztonsági követelményekről
- Mielőtt belevágnánk, fontos tudni: nem csak a villamos eszközök, berendezések, távvezetékek közelében találkozunk villamos, mágneses ill. elektromágneses erőtérrel!

A FÖLD MÁGNESES ERŐTERE

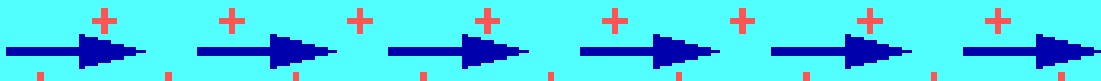

30 – 60 μT

Ionoszféra

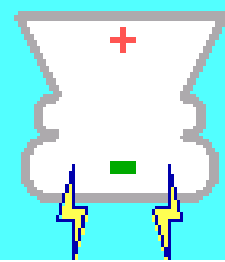
80 km

$$\Sigma i \approx 1500 \text{ A}$$

Szépítő áram

10 km

$$E = 100 - 200 \text{ V/m}$$

$$2-3 \text{ pA/m}^2$$

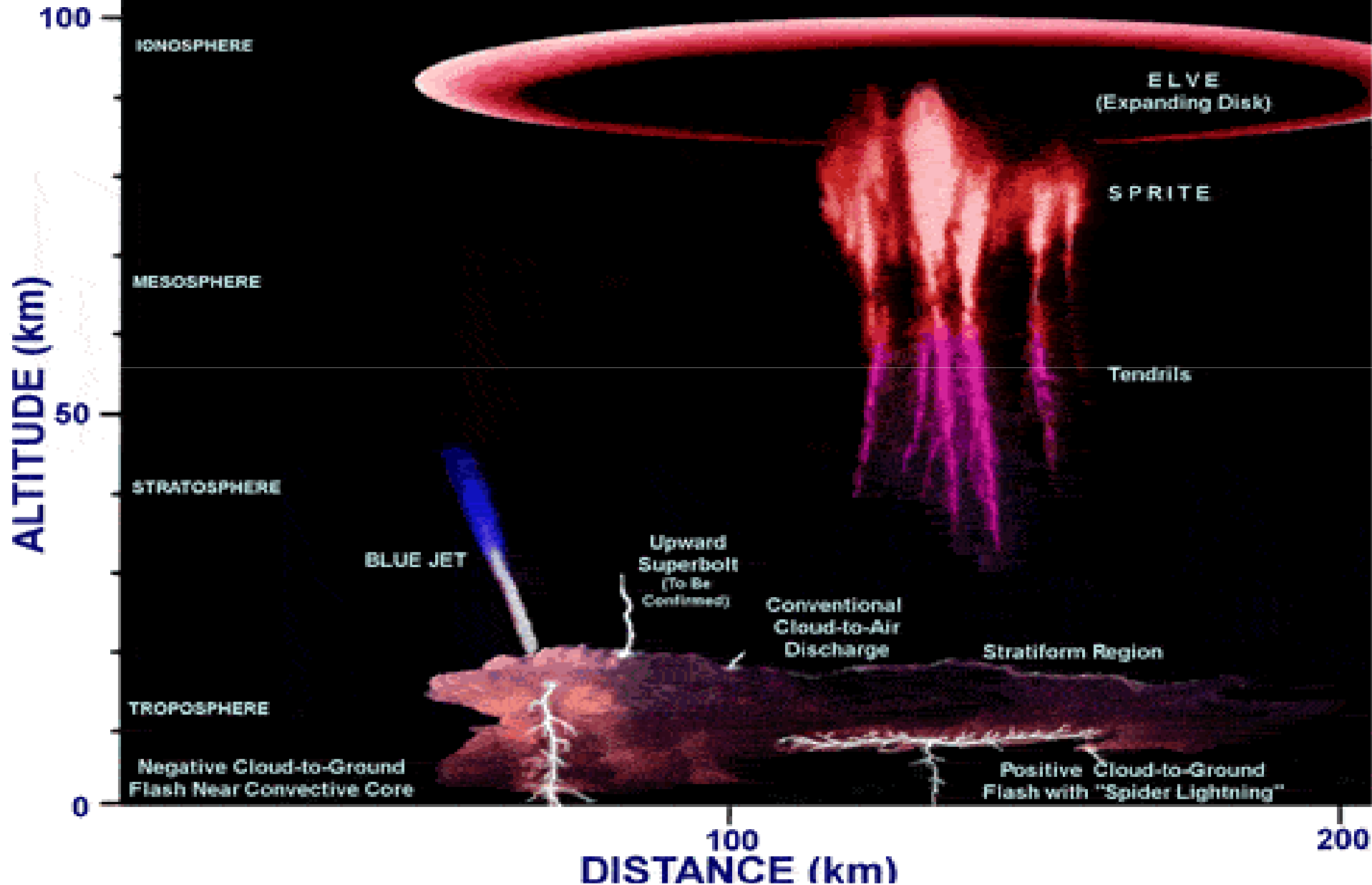
$E \uparrow$

Föld

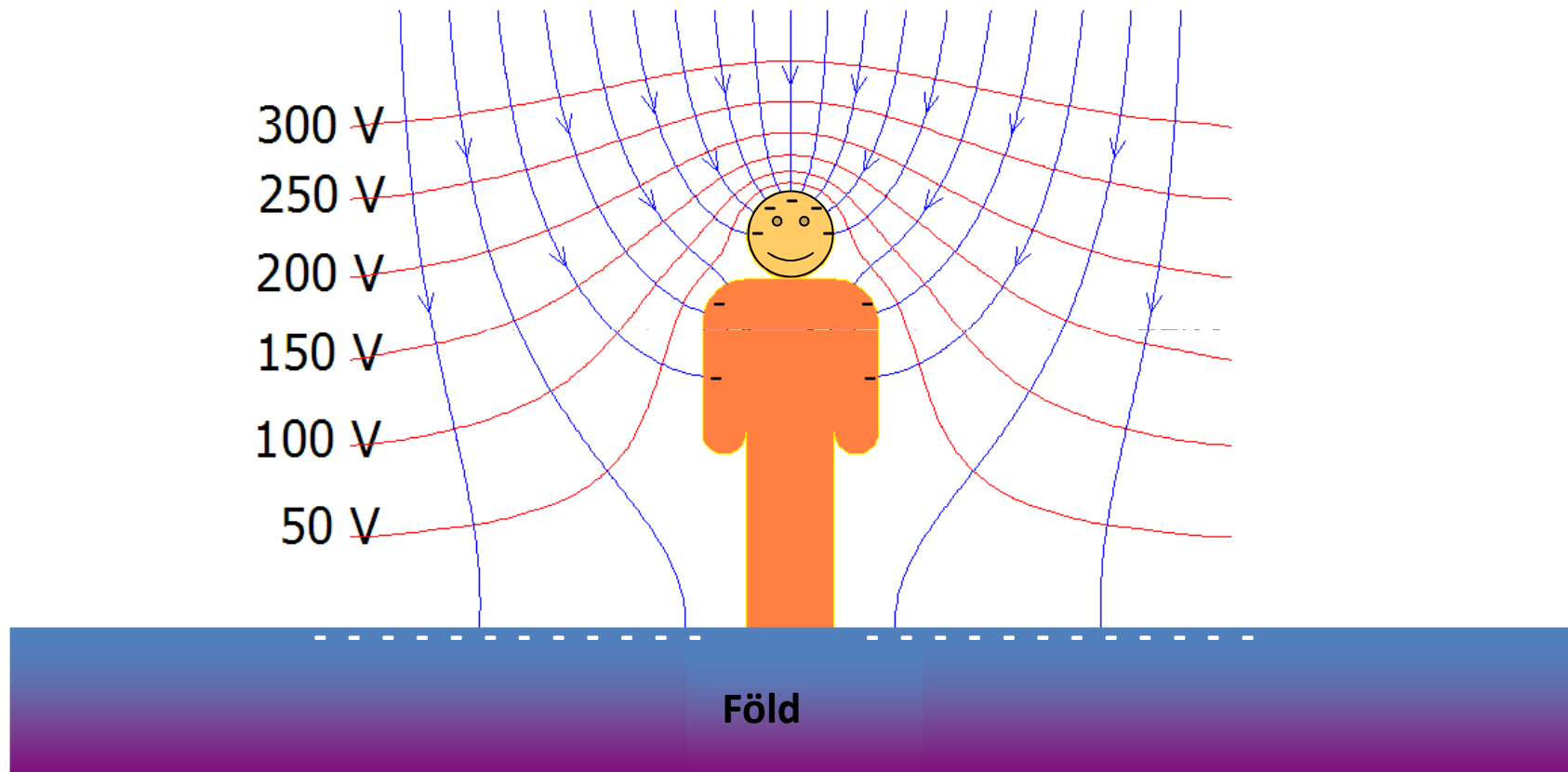

Graphic courtesy of Carlos Miralles (AeroVironment) and Tom Nelson (FMA)

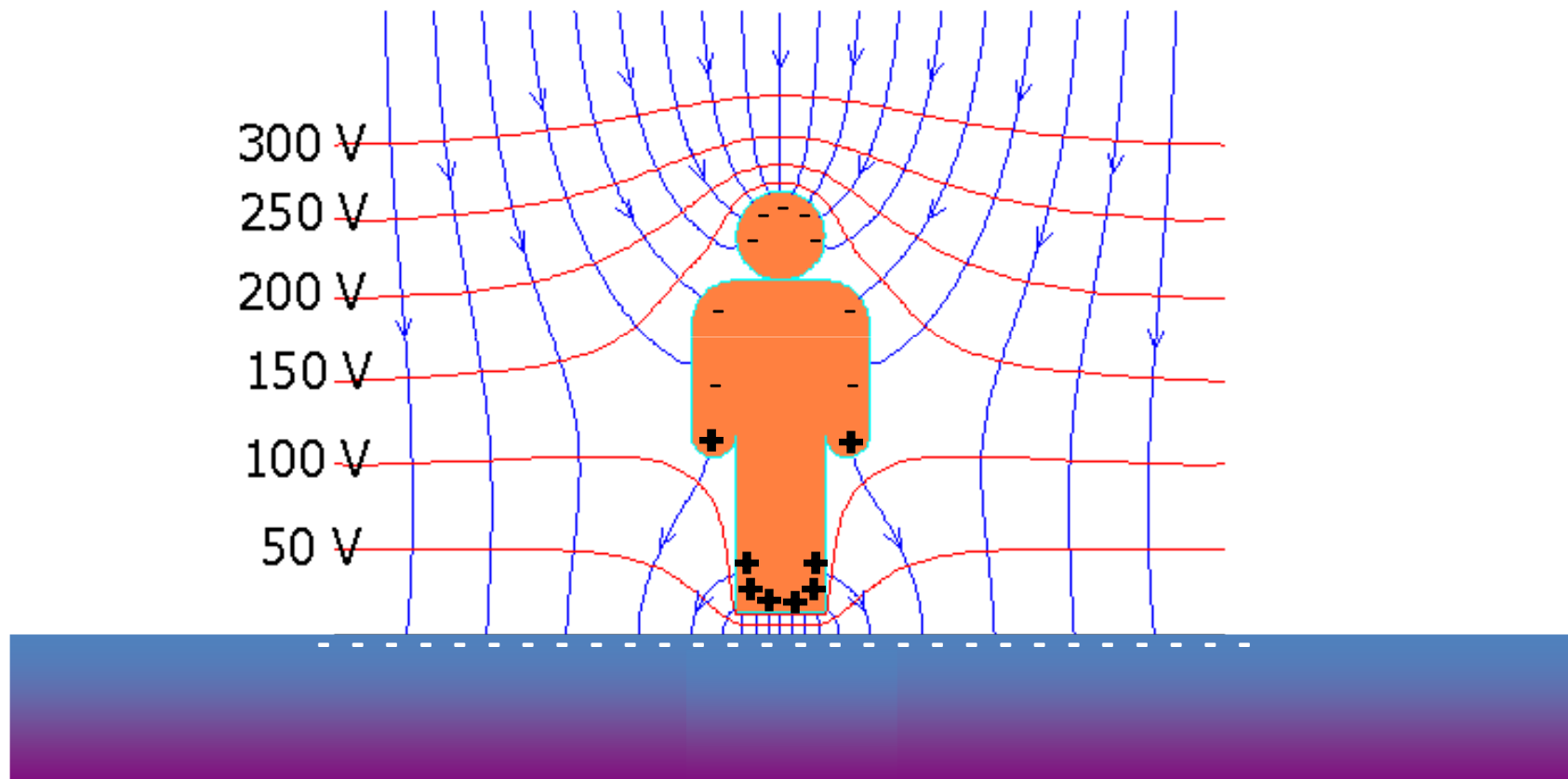
ÓRIÁSI „VILLÁMOK” A FELHŐK FELETT

Álljunk meg egy pillanatra...

Szigetelő talpú cipőben sincs gond...

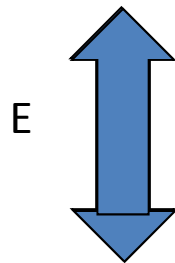

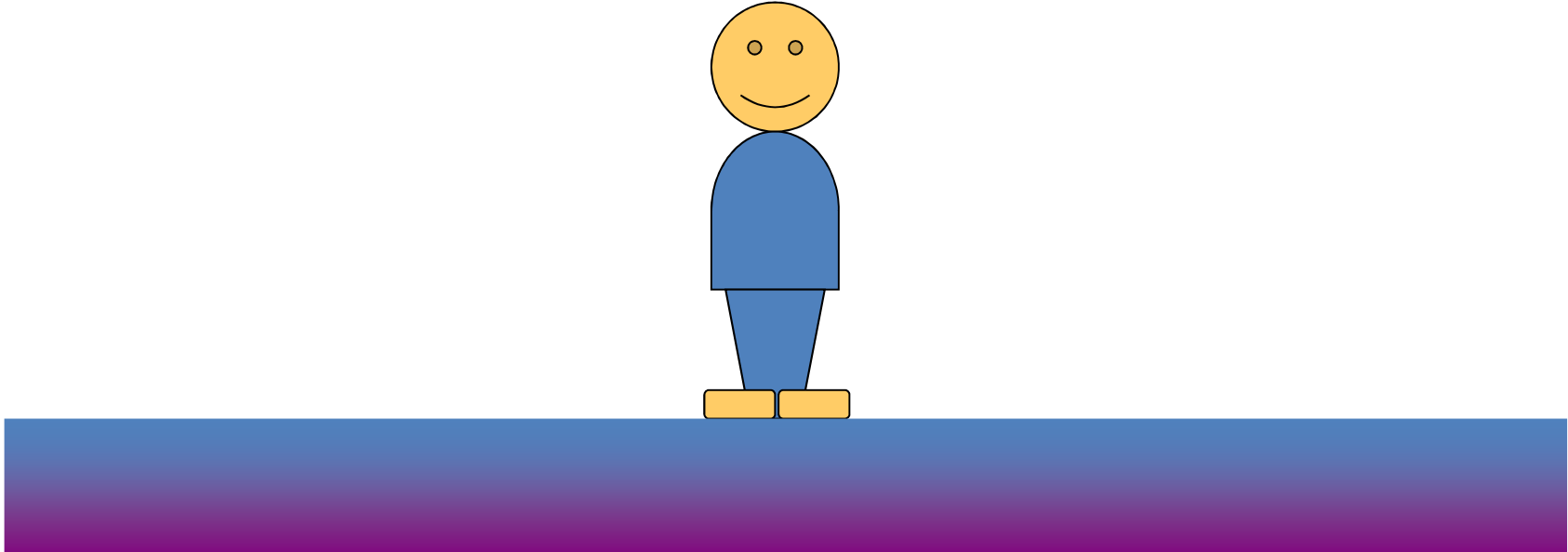

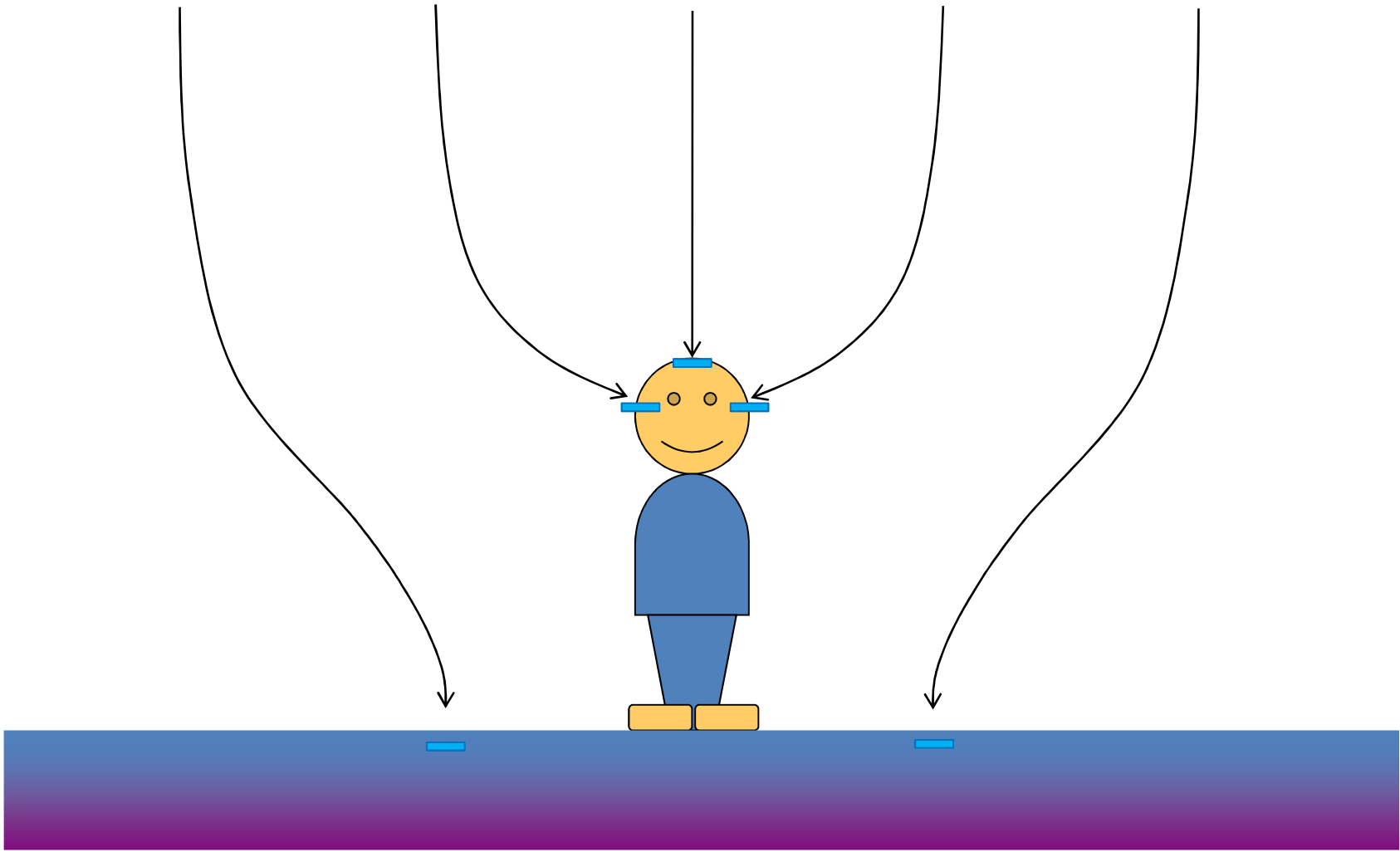
... de mi a helyzet váltakozó
erőtér esetén?

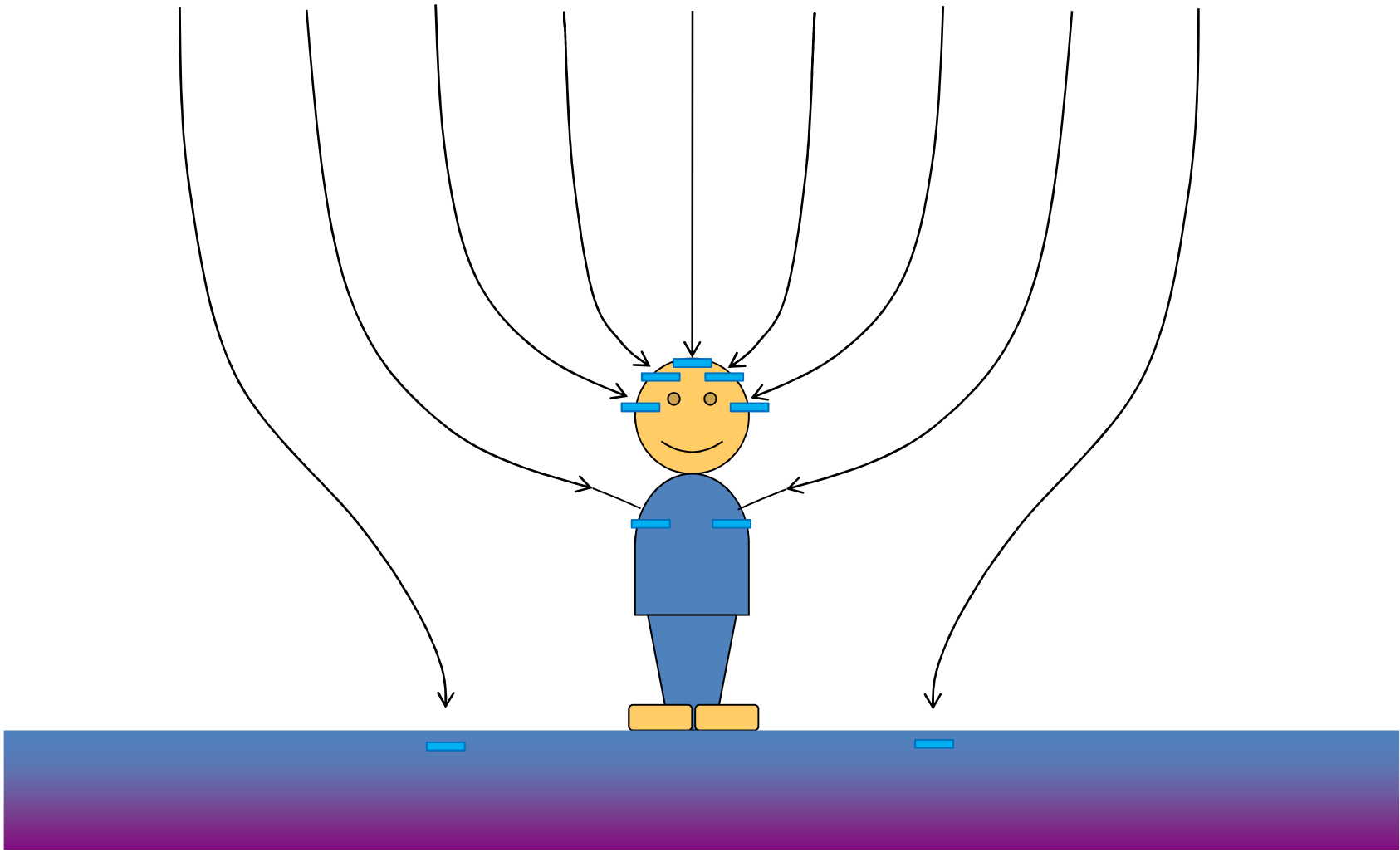
Például: távvezeték közelében.

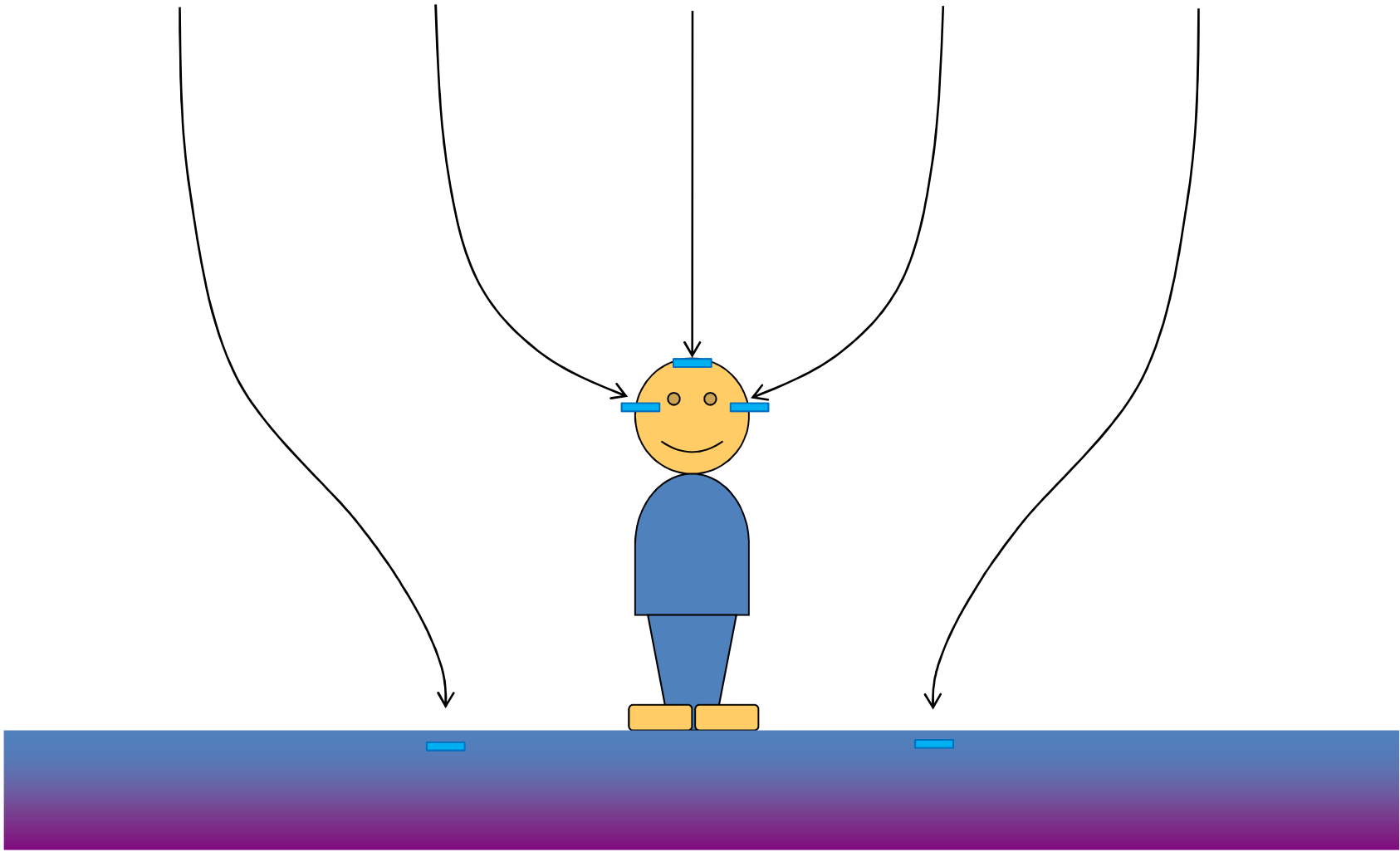
KISFREKVENCIÁS ERŐTEREK

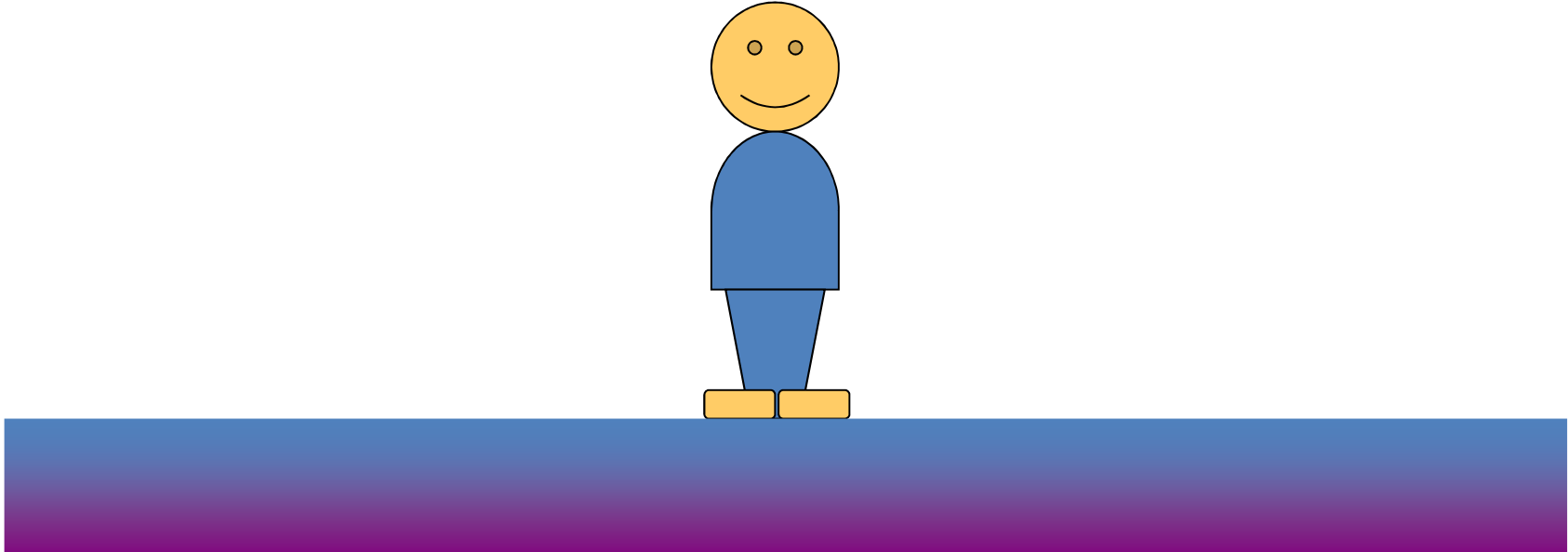

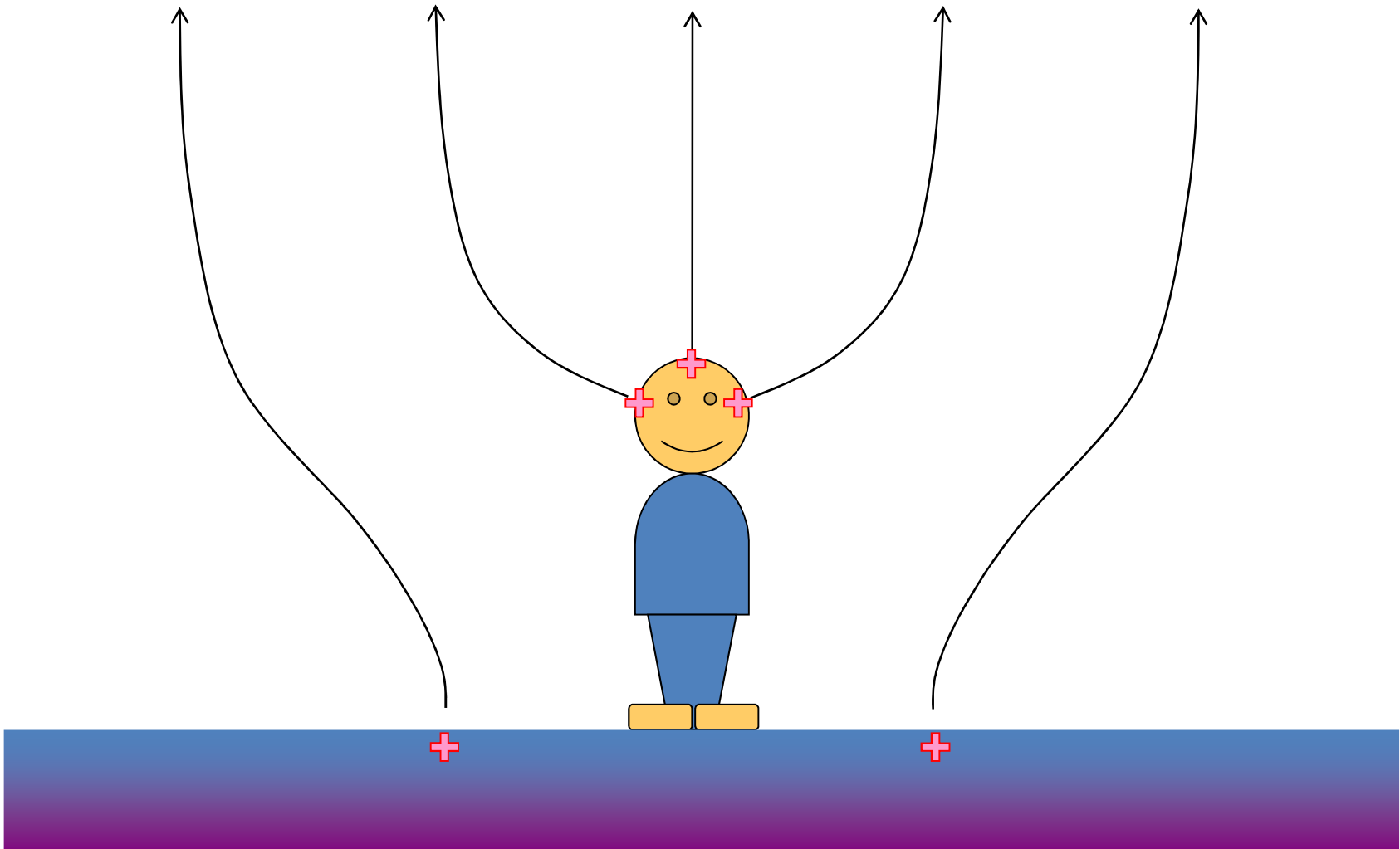

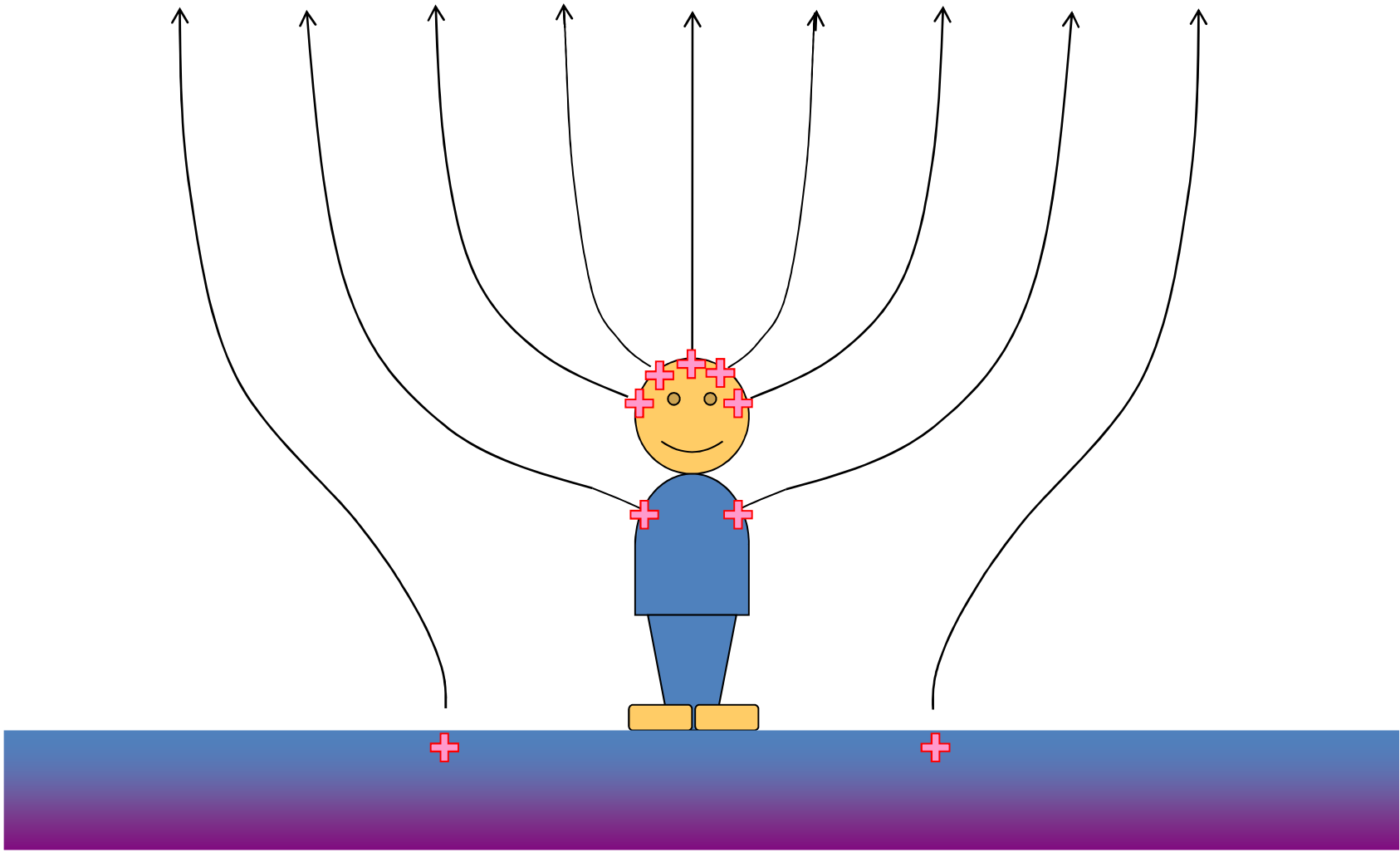

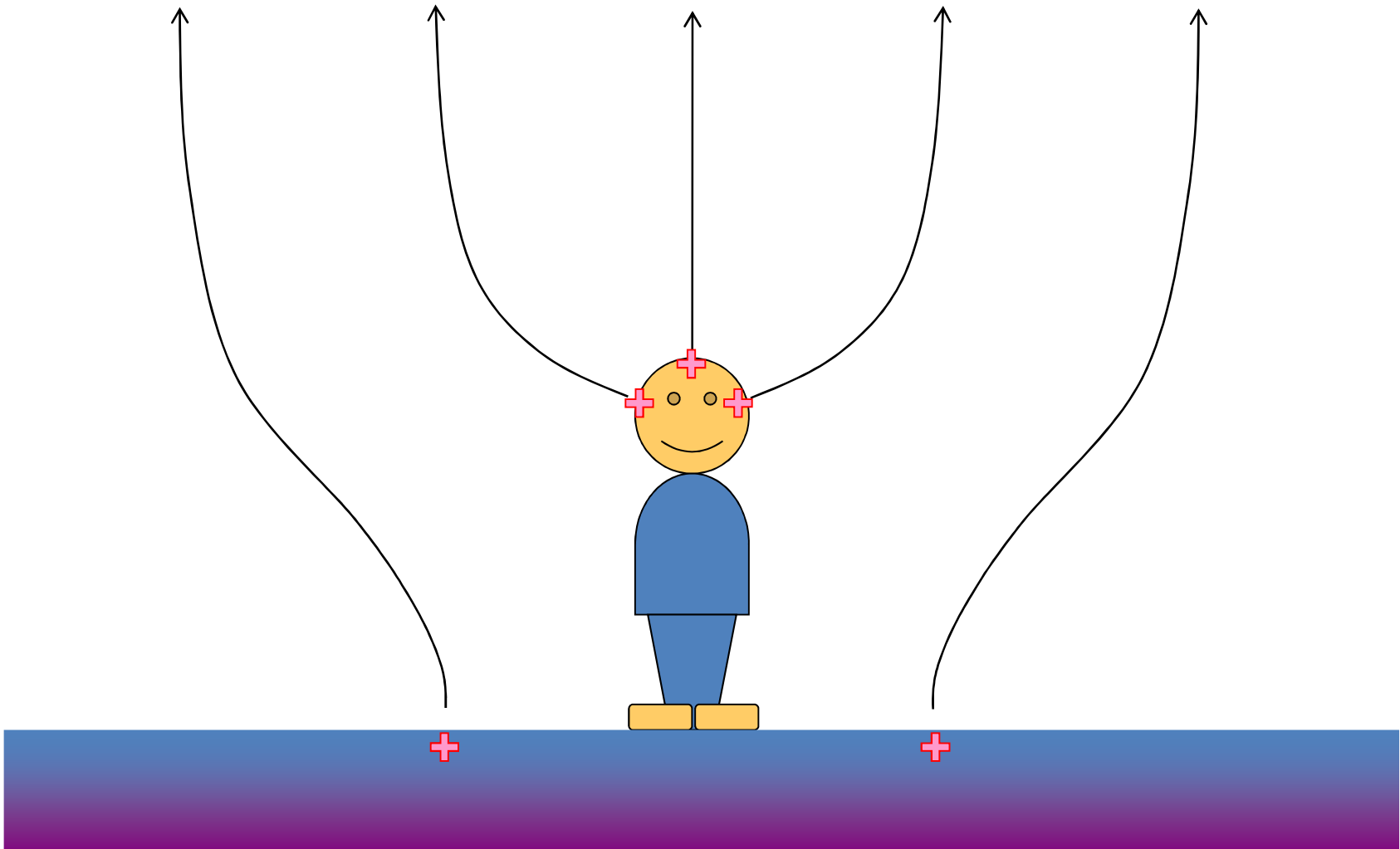

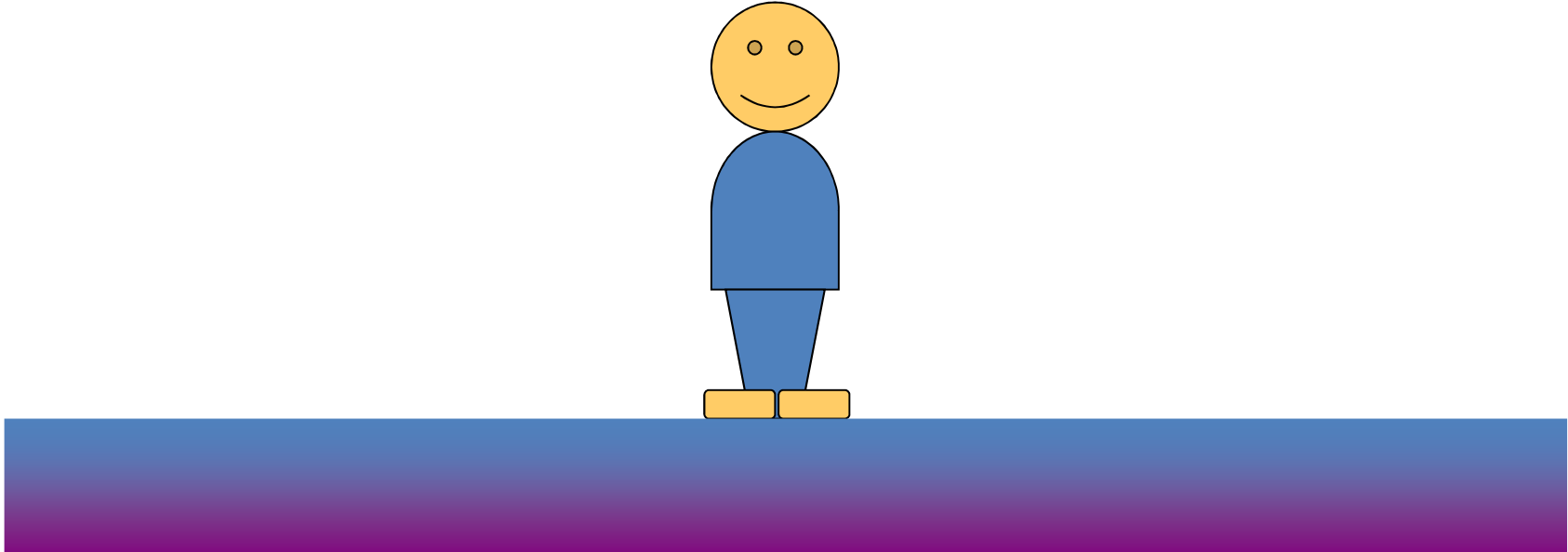

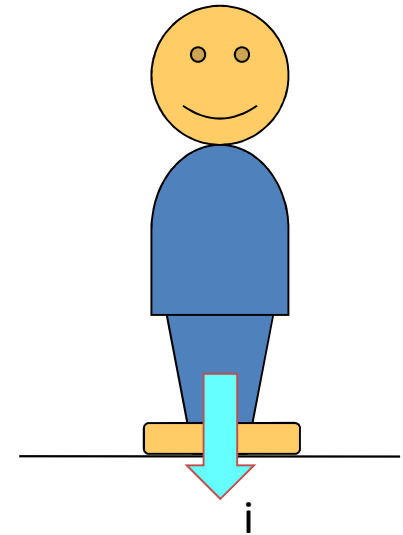

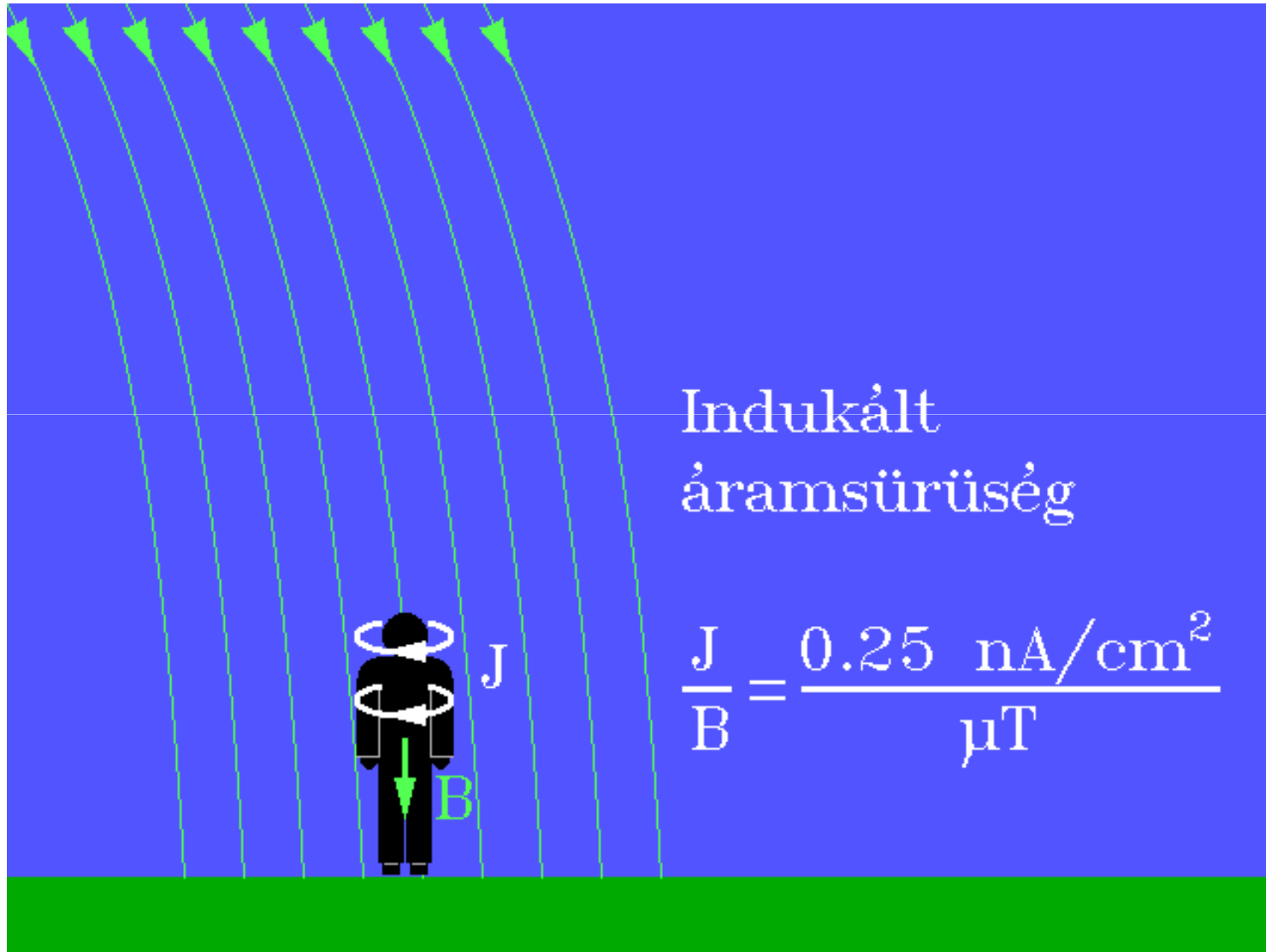

Folyamatos AC eltolási áram

- Mégis, mekkora ?
  - Külső erőtér: 1 kV/m (AC, eff.)
 $i = 14 \mu\text{A}$. (AC, eff.)
  - Ennek hatására az agyban kialakuló áramsűrűség:
kb. $2,5 \text{ nA} / \text{cm}^2$
- Sok ez, vagy kevés?
  - Vessük össze az alábbiakkal...

Váltakozó mágneses erőter (50Hz)

Agy

Nyugalmi áramsűrűség:	0.1 $\mu\text{A}/\text{cm}^2$
Ingerlési küszöb:	10 $\mu\text{A}/\text{cm}^2$
Veszélyeztetés:	100 $\mu\text{A}/\text{cm}^2$

Szív

Szívkamra remegés:	500 $\mu\text{A}/\text{cm}^2$
--------------------	-------------------------------

Agy

Nyugalmi áramsűrűség: 100 nA/cm^2

Eltolási áramsűrűség: $\frac{2.5 \text{ nA/cm}^2}{\text{kV/m}}$

Indukált áramsűrűség: $\frac{0.25 \text{ nA/cm}^2}{\mu\text{T}}$

Az ezt előidéző

villamos térerősség: 40 kV/m

mágneses térerősség: $400 \mu\text{T}$

Szív

Szívkamra remegés: $500\ 000\ \text{nA/cm}^2$

Eltolási áramsűrűség: $\frac{130\ \text{nA/cm}^2}{\text{kV/m}}$

Indukált áramsűrűség: $\frac{0.25\ \text{nA/cm}^2}{\mu\text{T}}$

Az ezt előidéző

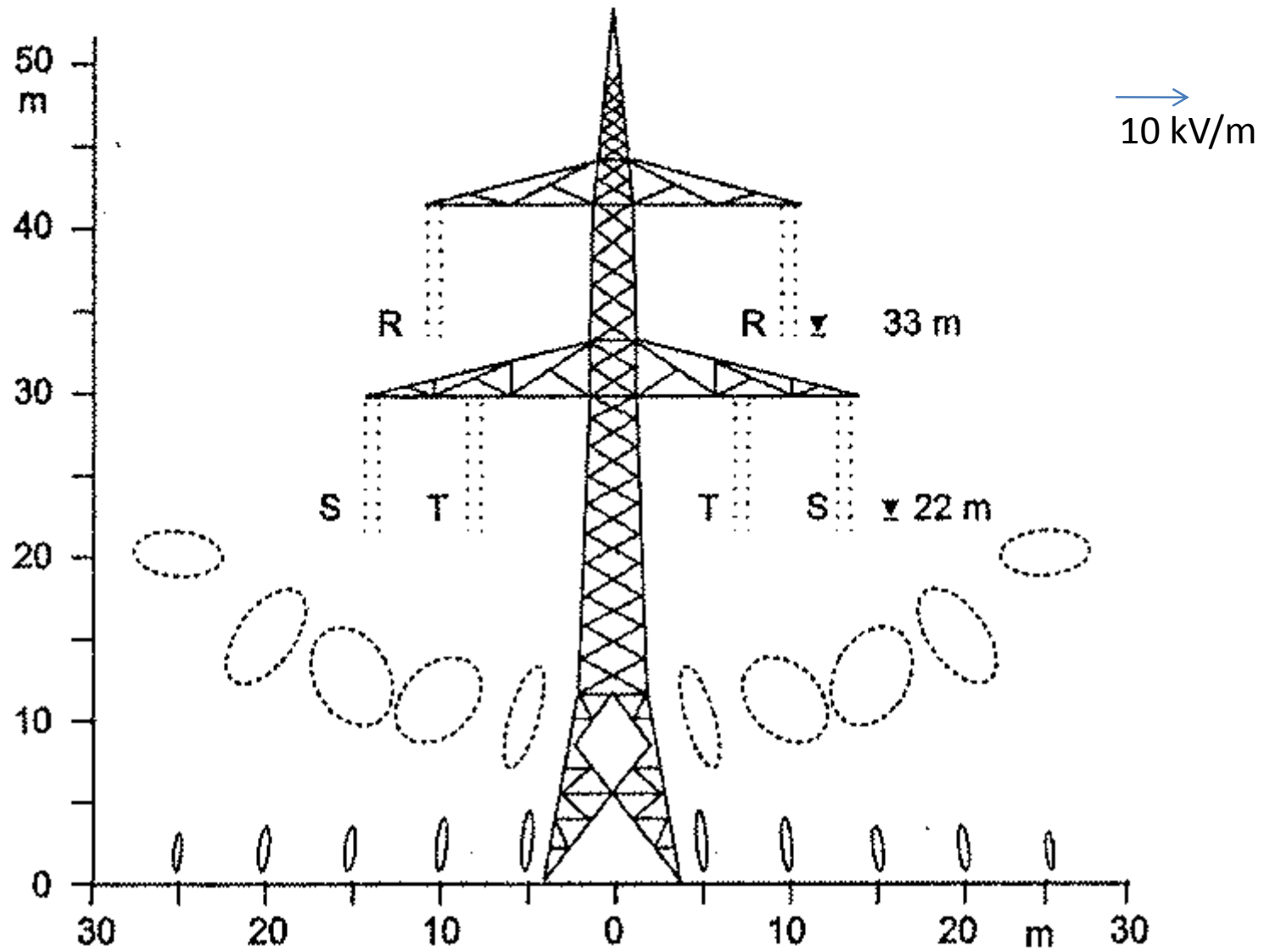
villamos térerősség: $4000\ \text{kV/m}$

mágneses térerősség: $2\ \text{tesla}$

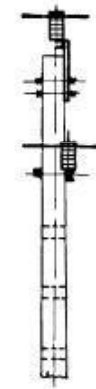
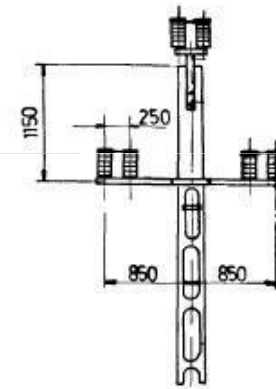
WHO, ICNIRP előírások

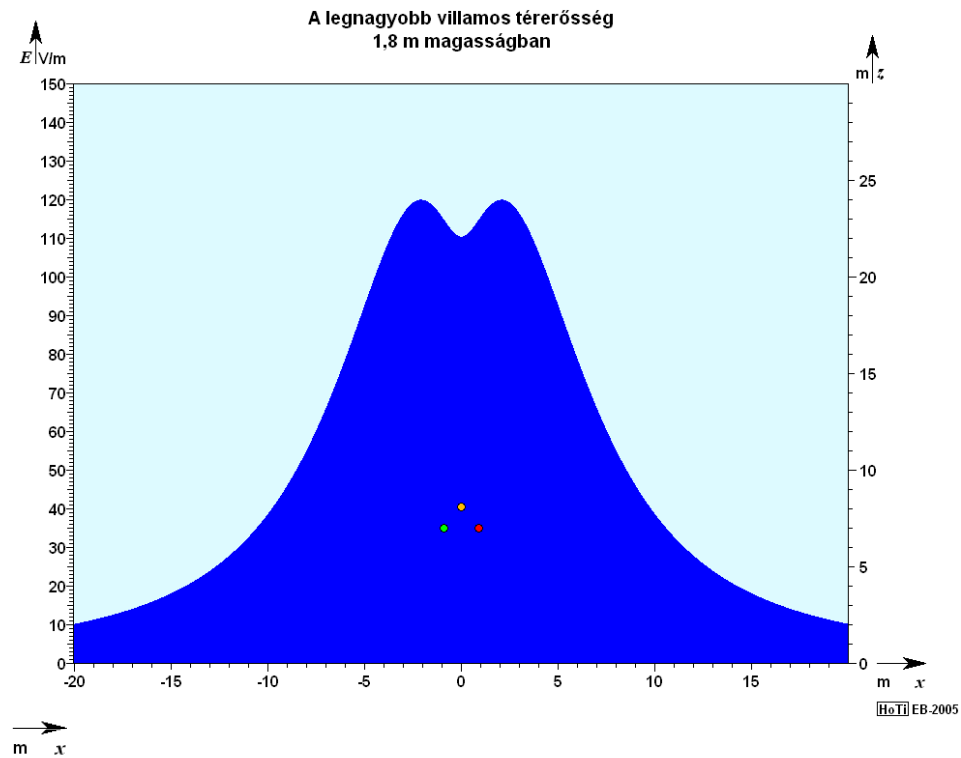
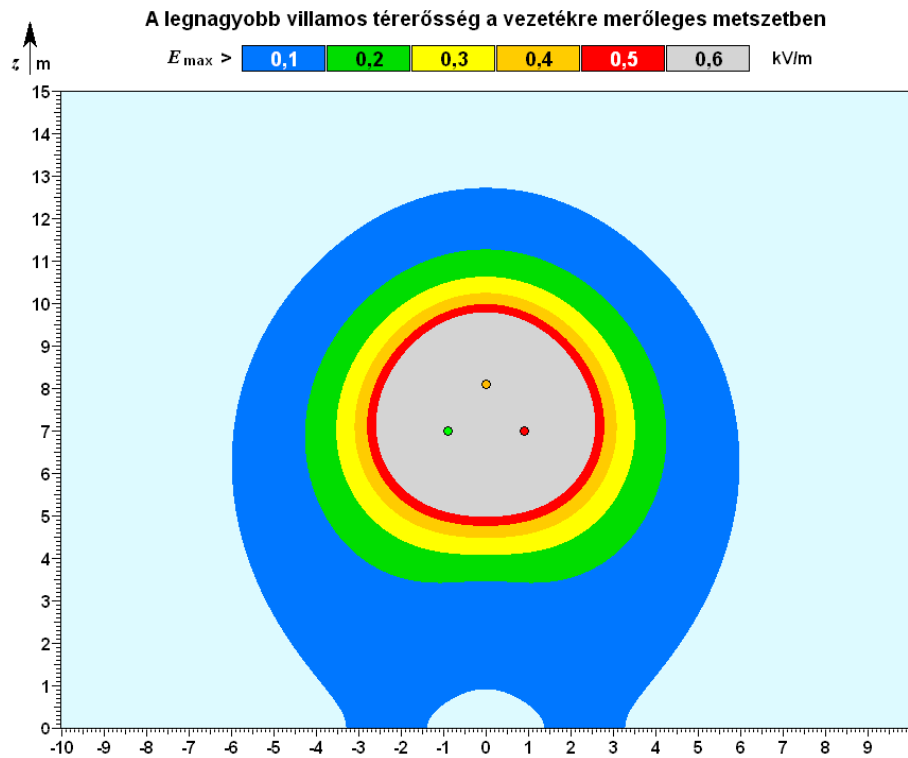
- Biztos, ami biztos...
  - Legnagyobb megengedett vill. térerősség, 50 Hz:
    - Lakosság, napi 24 óra, teljes testfelület: **5 kV/m**
    - Szakszemélyzet, napi 8 óra, teljes testfelület: **10 kV/m**
  - Legnagyobb megengedett mágneses indukció
    - Korábban hasonló elv szerint
      - Lakosság: 100 μT
      - Szakszemélyzet: 500 μT
    - A közelmúltban ezt megemelték (ez van érvényben)
      - Lakosság, napi 24 óra, teljes testfelület: **200 μT**
      - Szakszemélyzet, napi 8 óra, teljes testfelület: **1000 μT**

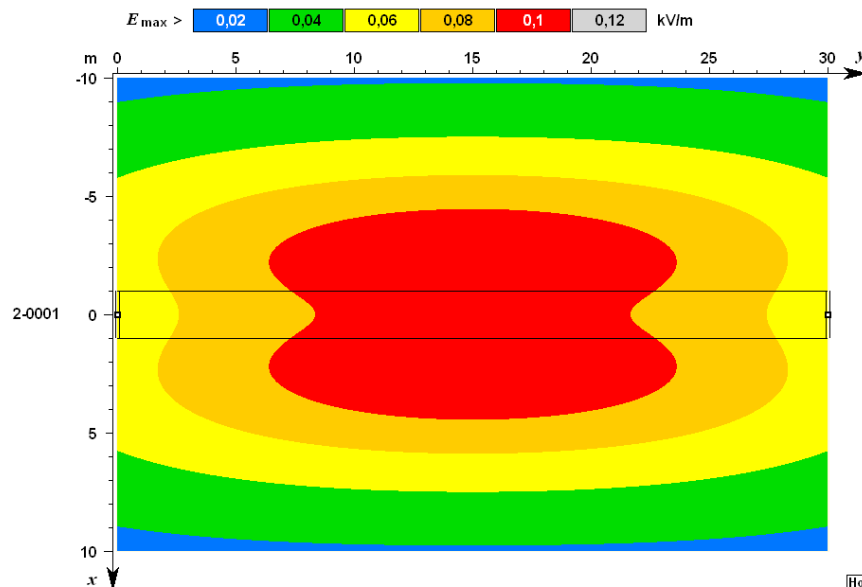

Középfeszültségű példa: 22 kV-os távvezeték

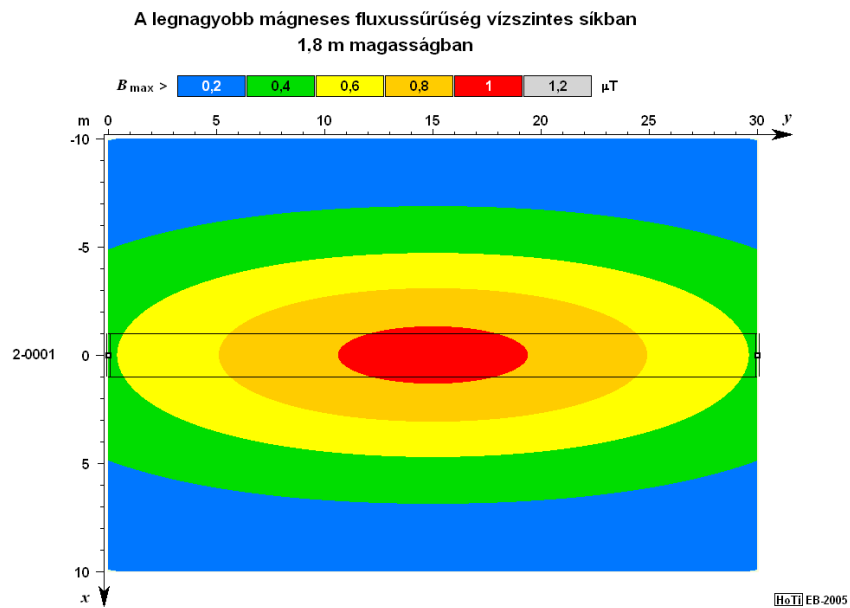
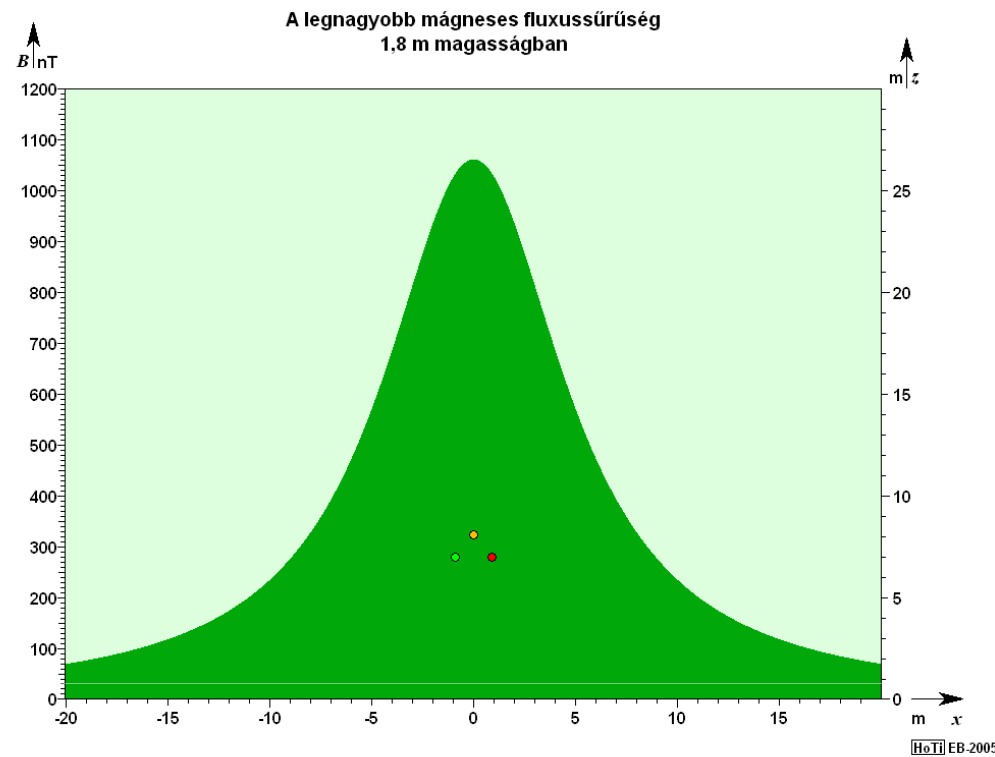
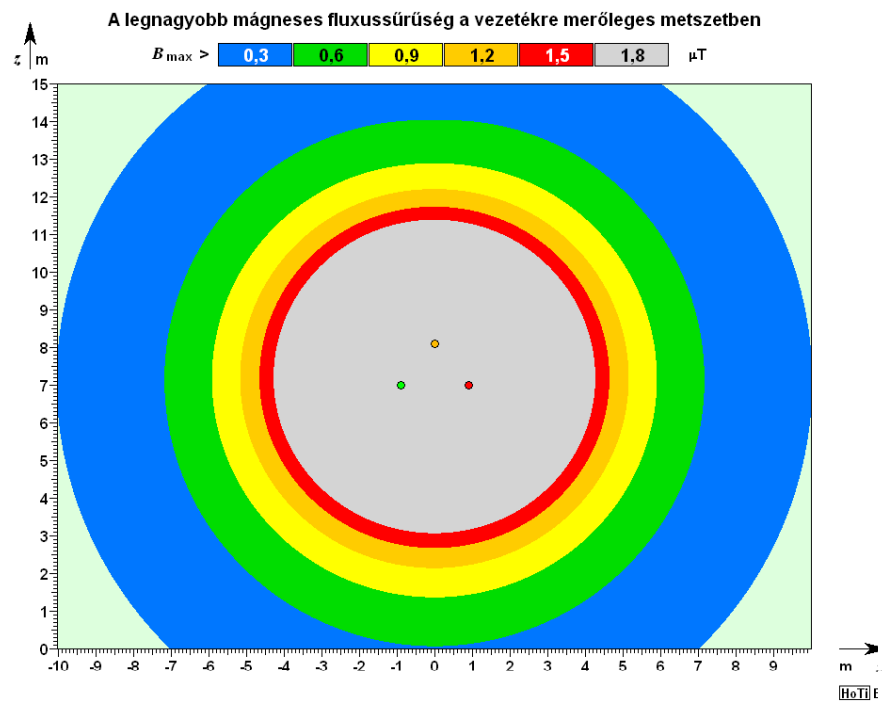

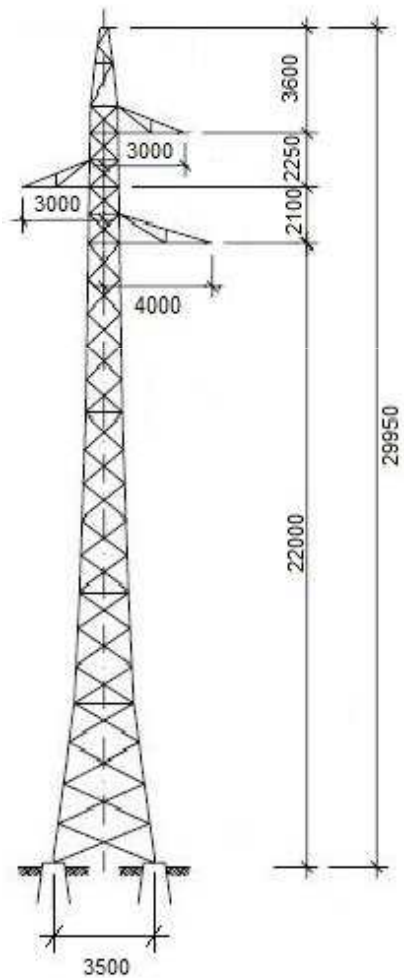
**A legnagyobb villamos térerősség vízszintes síkban
1,8 m magasságban**

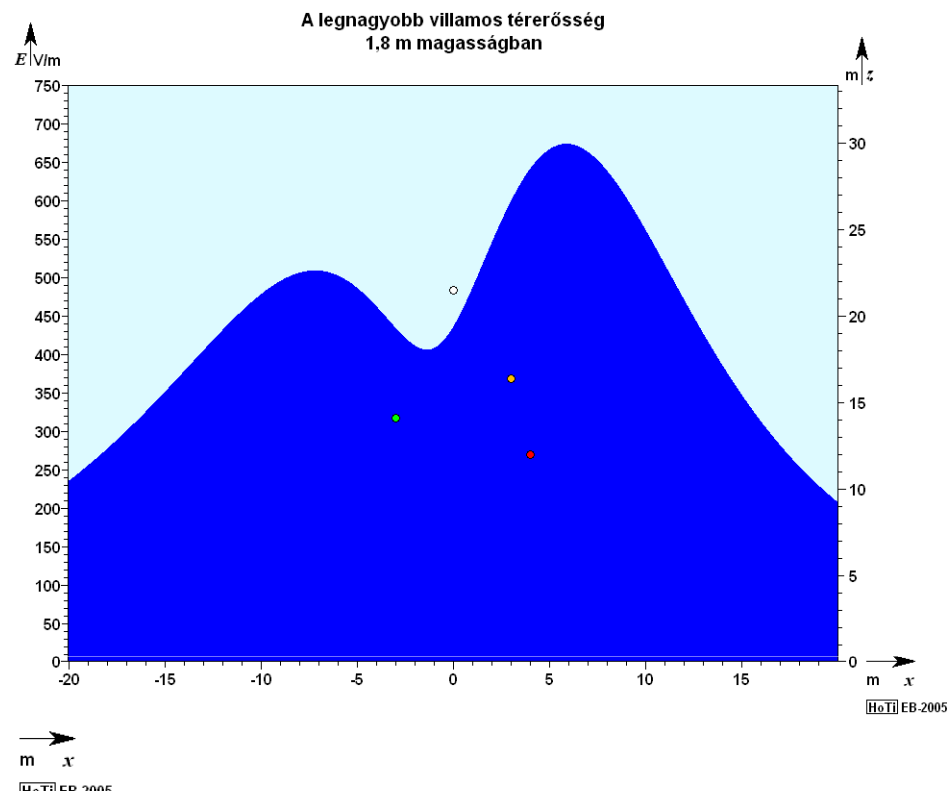
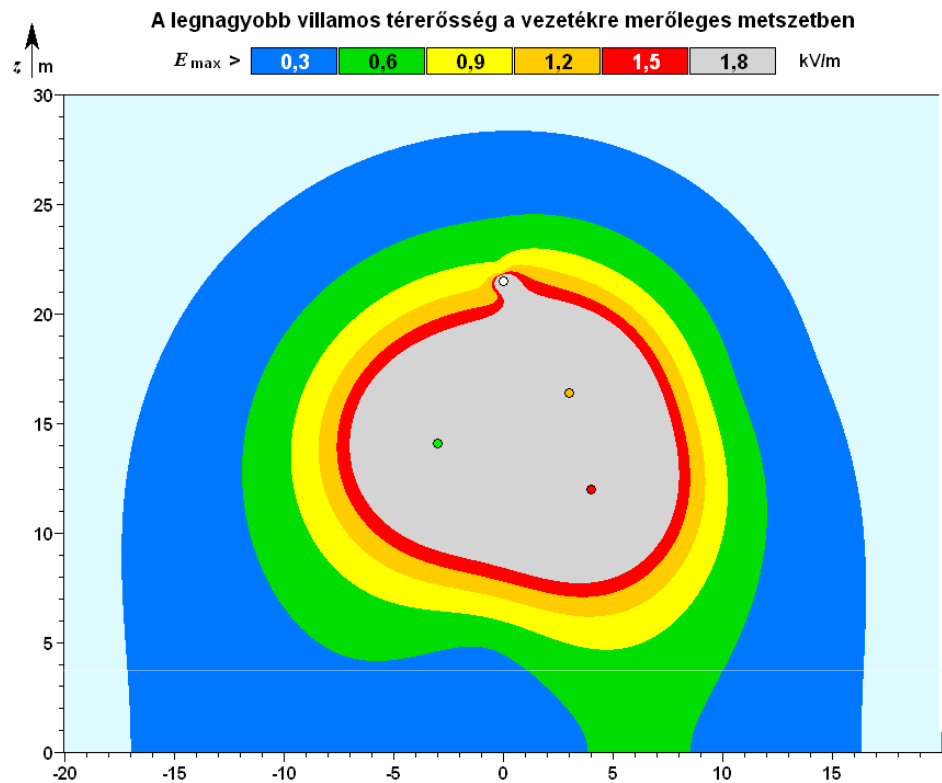

Forrás: Dr Horváth Tibor

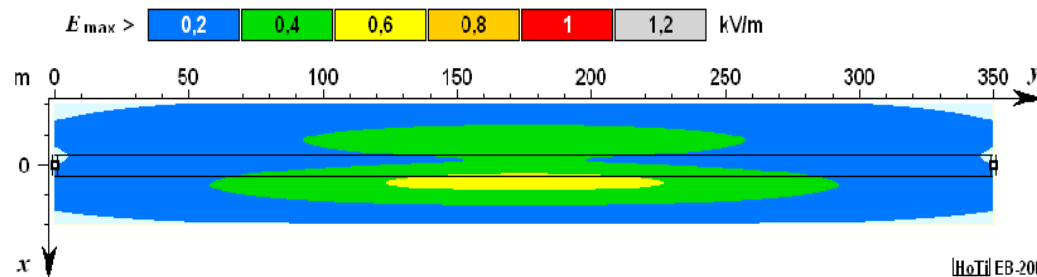

További példa: 120 kV-os távvezeték

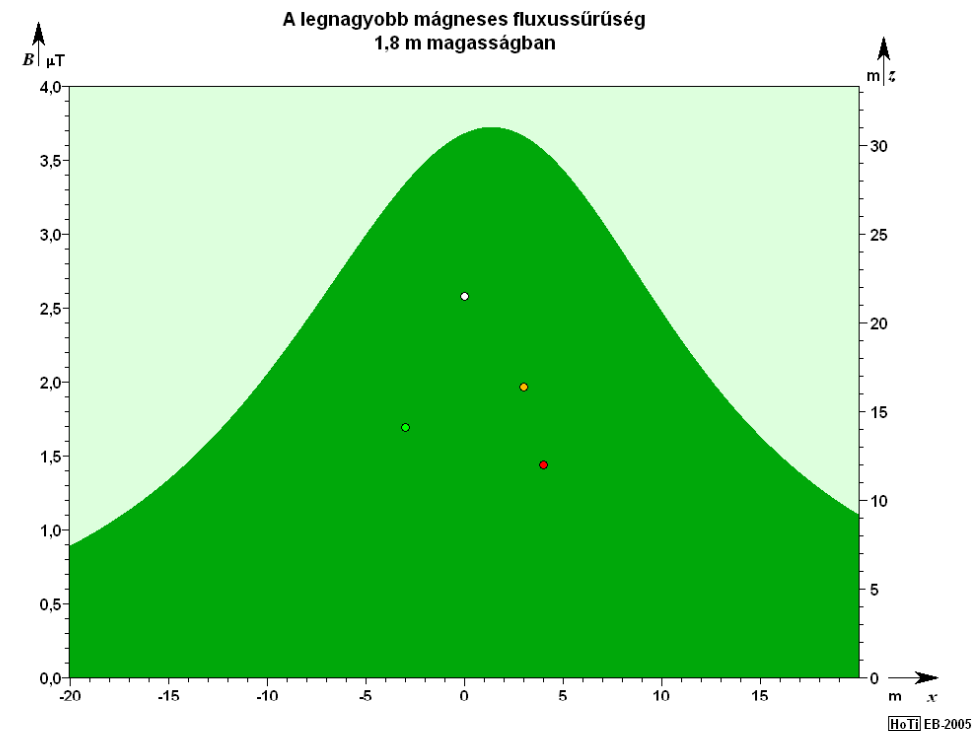
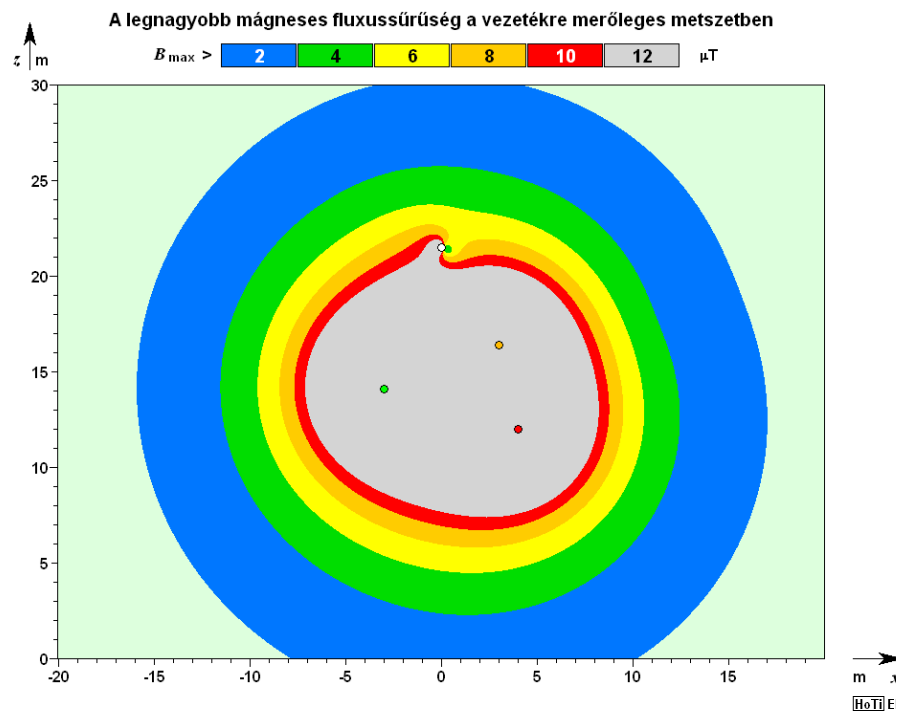

A legnagyobb villamos térerősség vízszintes síkban 1,8 m magasságban

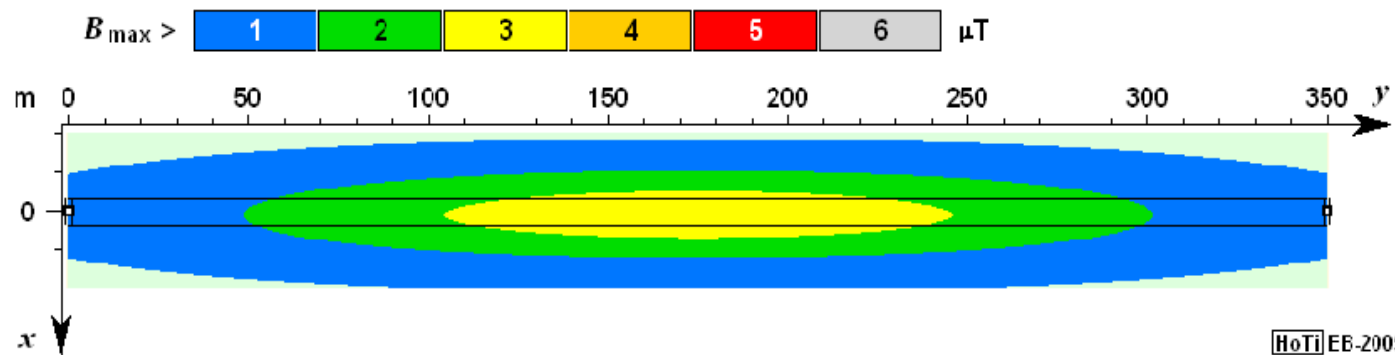

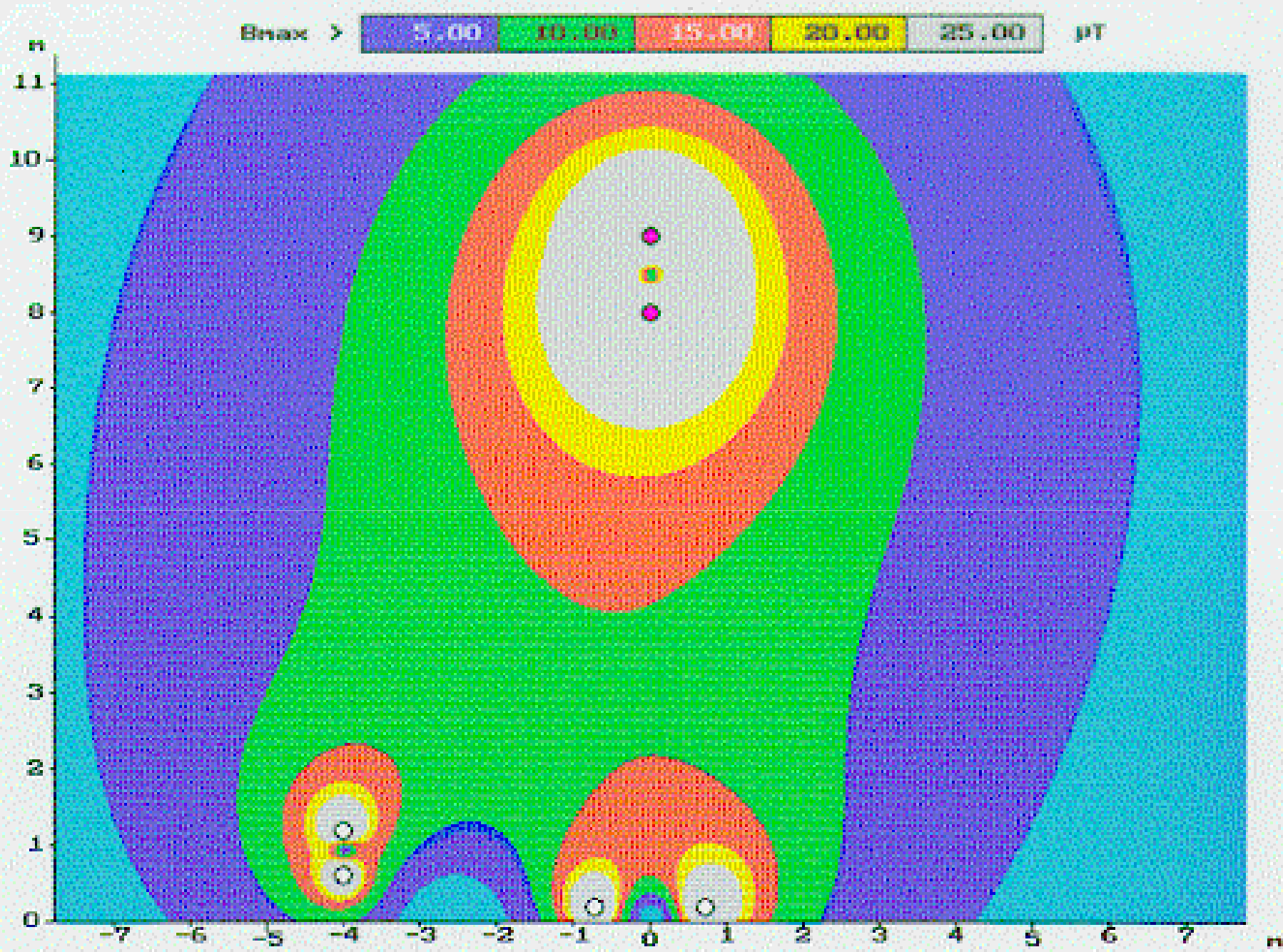
Forrás: Dr. Horváth Tibor

HoTi EB-2005

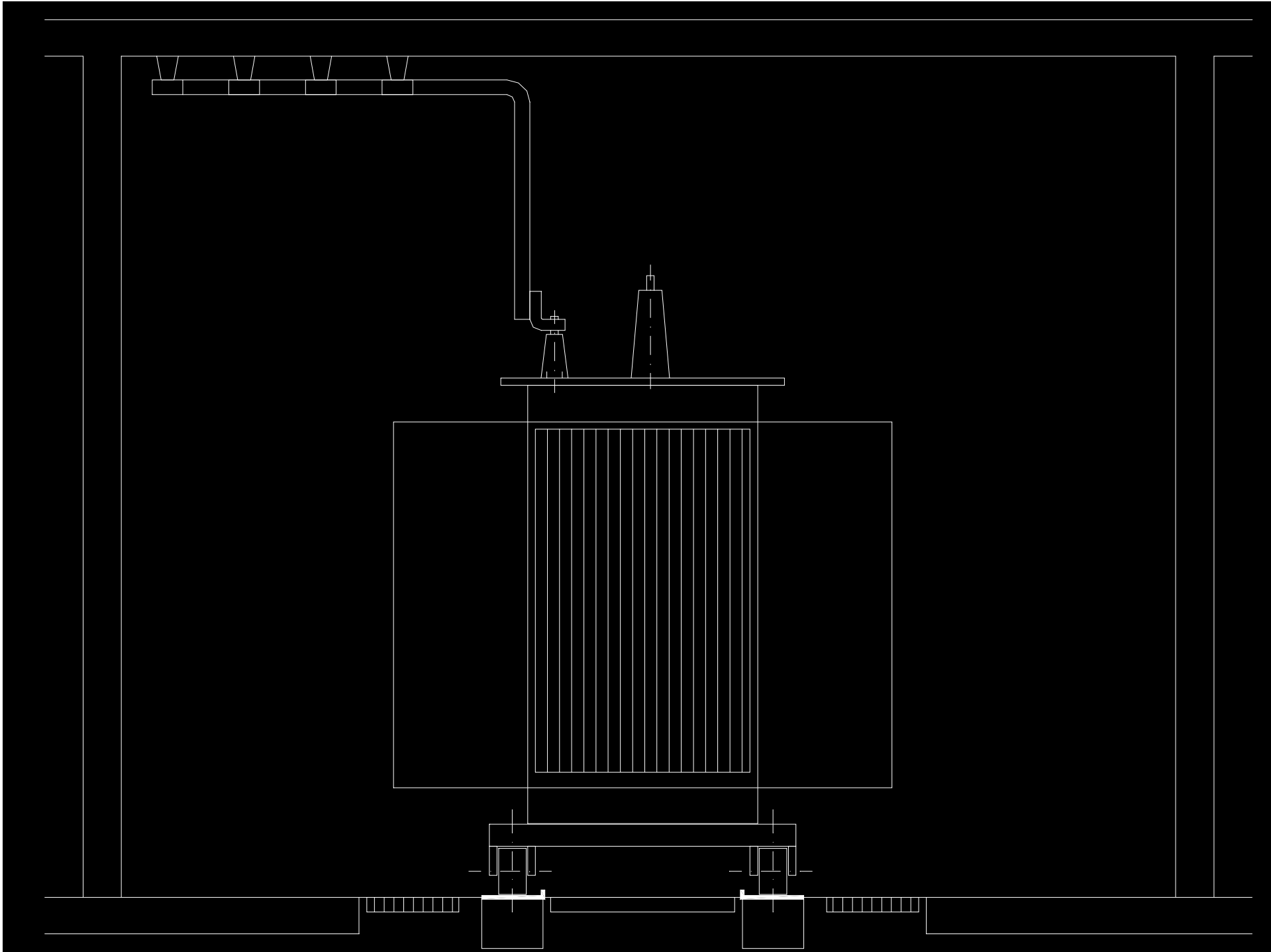
**A legnagyobb mágneses fluxussűrűség vízszintes síkban
1,8 m magasságban**

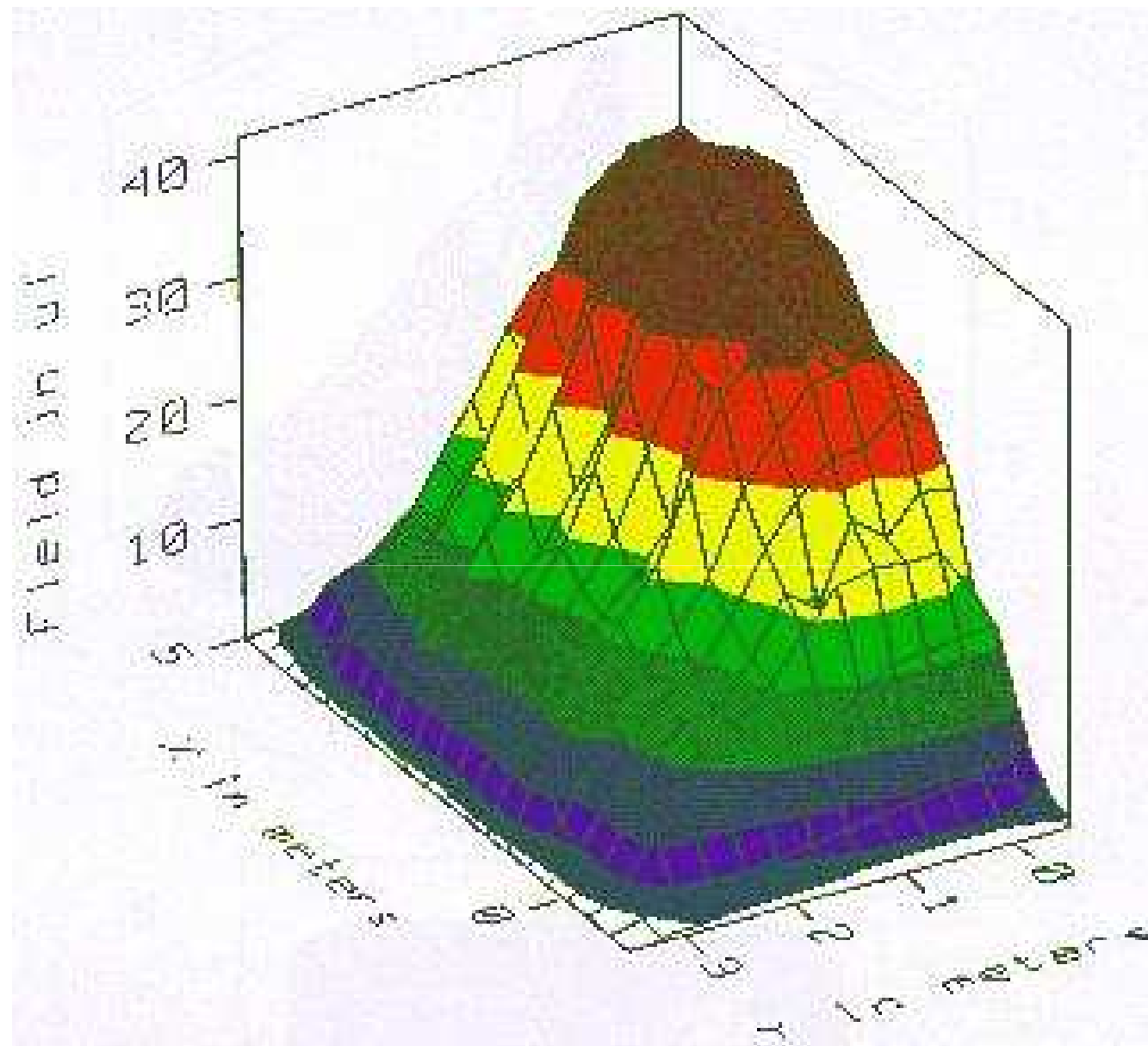
Metal fence   16 2/3 Hz Railway

Eredeti állapot

0,52 < ■ <2.1< ■ <4.5< ■ <8< ■ <13< ■ <17.5< ■ <25< ■ <32.5< ■ (Br in uT)

Átalakított állapot

**A háztartási gépek által
csak kis távolságban
(néhány cm-nél közelebb) és
rövid ideig (néhány percig) létrehozott
mágneses erőtér
bár igen nagy,
de általában nem veszélyes.**

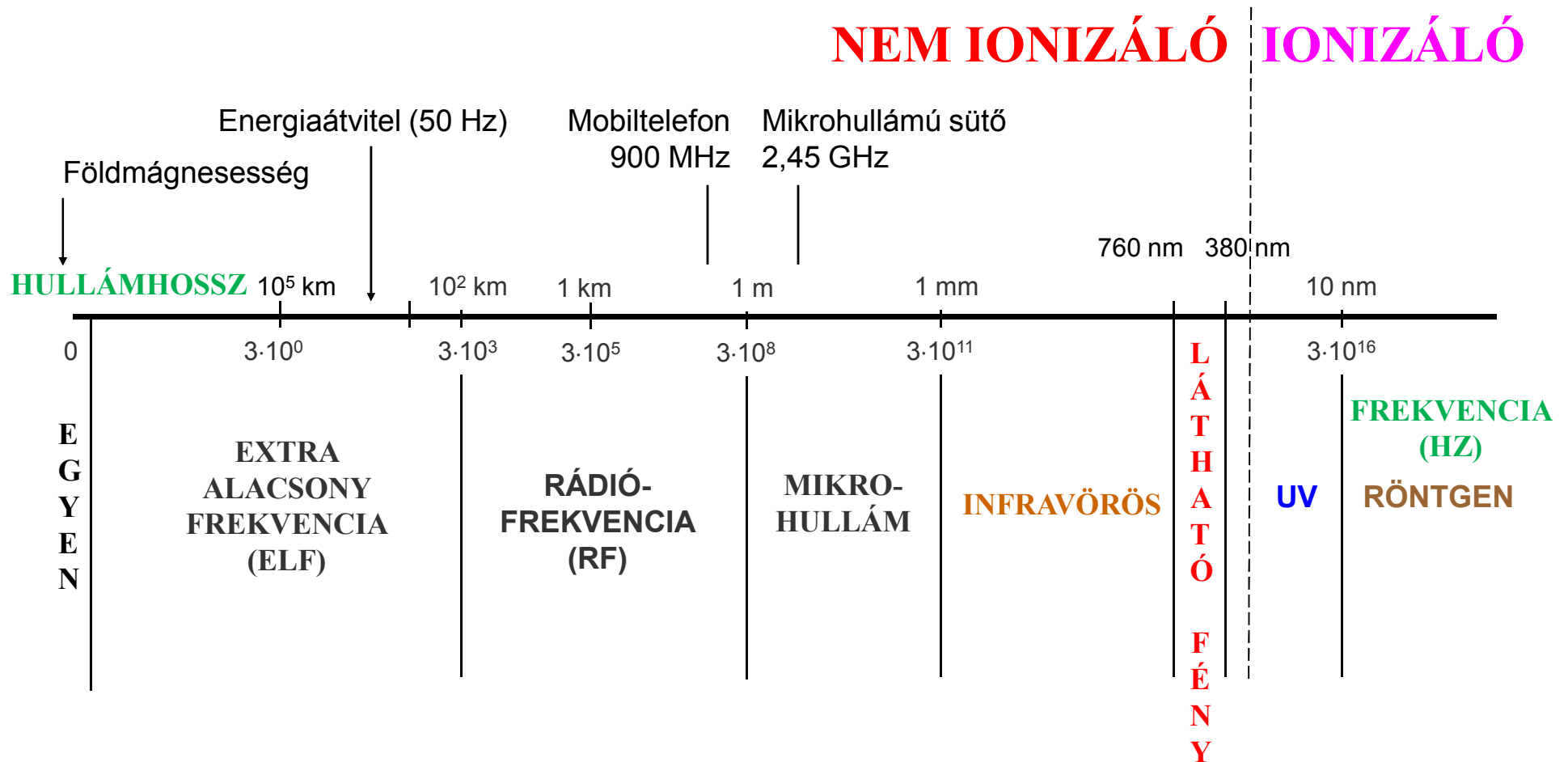
Készülék	Villamos térerősség (V/m)	Mágneses fluxussűrűség (μT)
Tűzhely	8	500-1000
Vasaló	120	10-100
Hajszárító	80	1000-2500
Porszívó	50	10-1000
Asztali lámpa	5	500-1000
Színes TV	60	100-500
Sztereórádió	180	
Fűtőpárna	500	
Bojler	260	
Kávéfőző	60	
Mosógép		10-100
Borotva		500-1000
Fúrógép		100-500

A KISFREKVENCIÁS MÁGNESES ERŐTEREK JELLEMZŐ ÉRTÉKEI

- távvezeték alatt (fejmagasságban) 3,5 μT
- vasúti vontatásnál (a peronon) 35 μT
- transzformátor (felett 1m-rel) 1 - 90 μT
- háztartási gépeknél (1cm-re) 10 - 2500 μT

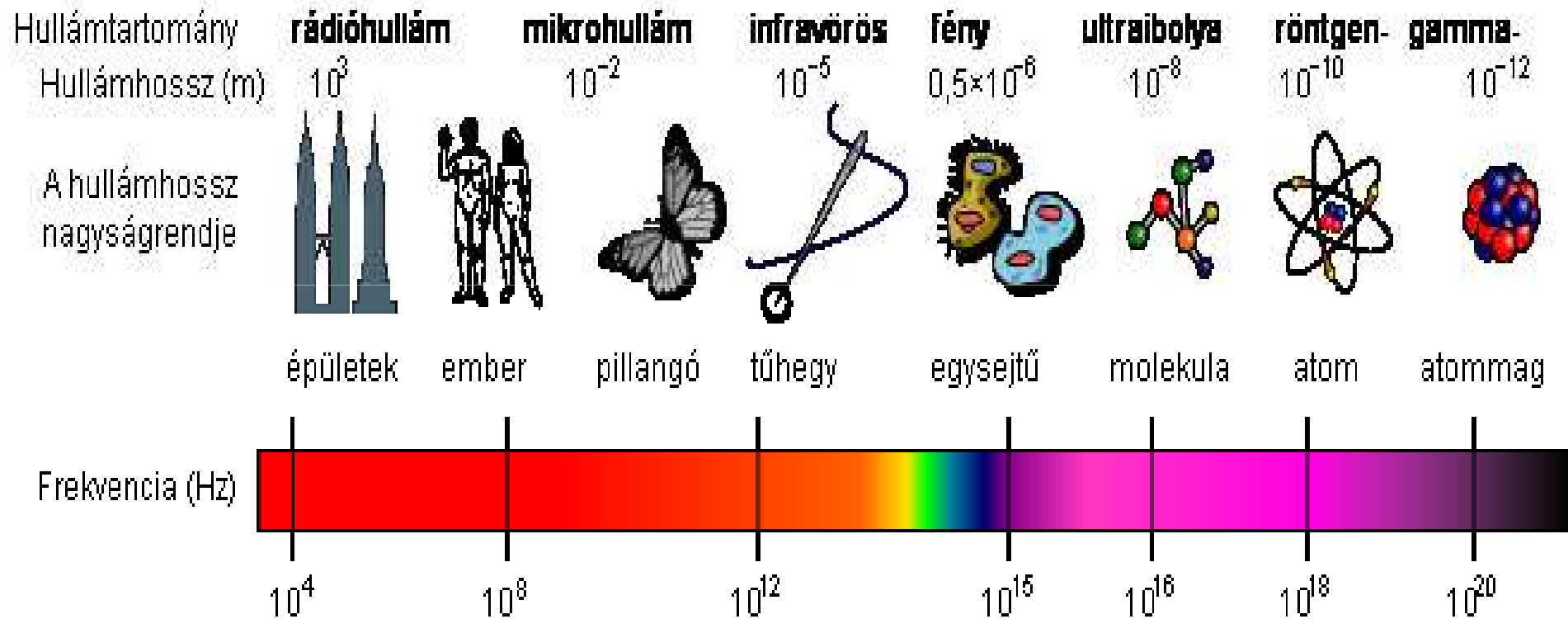
Emeljük a frekvenciát...

ELEKTROMÁGNESES SUGÁRZÁSOK FREKVENCIATARTOMÁNYA (ELEKTROMÁGNESES SPEKTRUM)

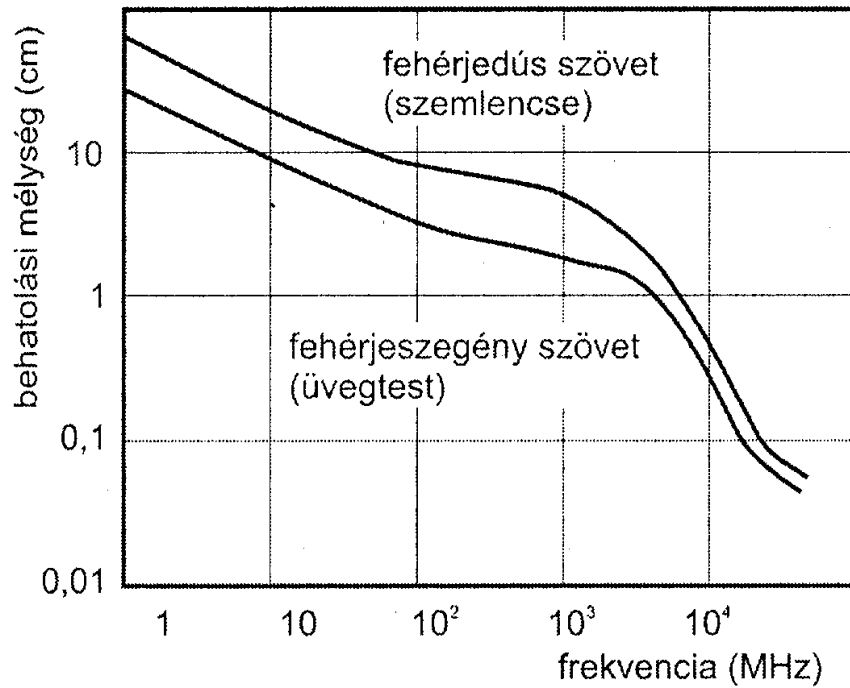

Az elektromágneses spektrum

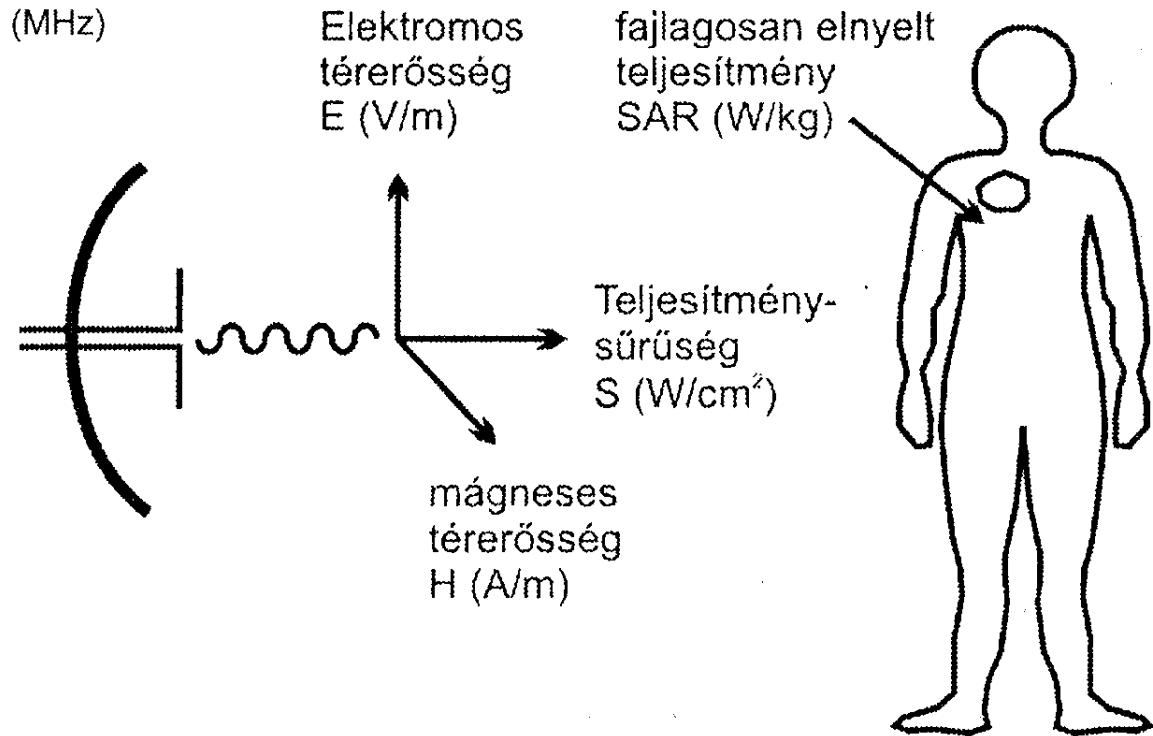

Source Szücs László

Kis frekvencián a villamos és a mágneses erőtér elkülönítve vizsgálható.

Nagyfrekvencián más a helyzet...

Az EMMI rendeletről

2.1. táblázat: Egészségügyi határértékek a 100 kHz és 6 GHz közötti elektromágneses tereknek való expozíció esetében

A	B
Egészségügyi határértékek	6 perces időtartamra átlagolt SAR értékek
1. egésztest-átlagos SAR-ként kifejezett expozíciós határértékek a test egészében keletkező termikus stresszhez kapcsolódóan	0,4 Wkg ⁻¹
2. helyi SAR-ként kifejezett expozíciós határértékek a fejben és a törzsben keletkező helyi termikus stresszhez kapcsolódóan	10 Wkg ⁻¹
3. a végtagokra vonatkozó helyi SAR-ként kifejezett expozíciós határértékek a végtagokban keletkező helyi termikus stresszhez kapcsolódóan	20 Wkg ⁻¹

2.3. táblázat: Egészségügyi határértékek a 6 GHz és 300 GHz közötti elektromágneses terek expozíciója esetében

A	B
Frekvenciatartomány	A teljesítménysűrűsége vonatkozó egészségügyi határértékek
1. 6 GHz ≤ f ≤ 300 GHz	50 Wm ⁻²

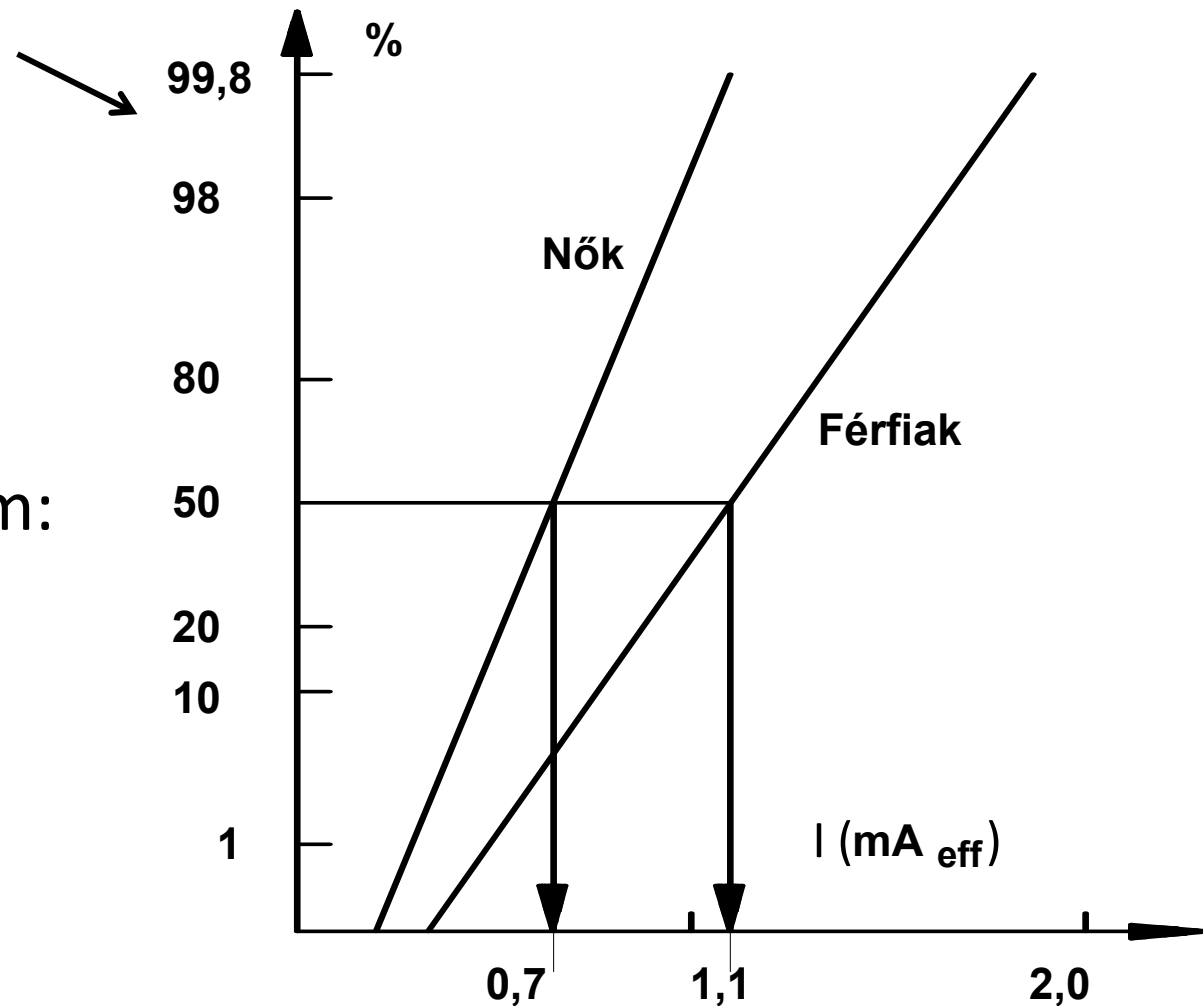
Ember az áramkörben

- Eddig: erőterek hatásai
  - Villamos, mágneses, elektromágneses
  - Eltolási áram, örvényáram, fajlagos elnyelt teljesítmény hatása
  - Korlátozás: az erőtér intenzitásának előírt érték alá csökkentésével
    - Árnyékolás, távolság növelése, ellengerjesztés
- Következik: ember, mint az áramút része
  - Kisfrekvencia, villám, elektrosztatikus kisülés esetén

Érzetküszöb

(Adott áram esetén az emberek ekkora százalékánál jelentkezik rázásérzet.)

- $f=50$ Hz

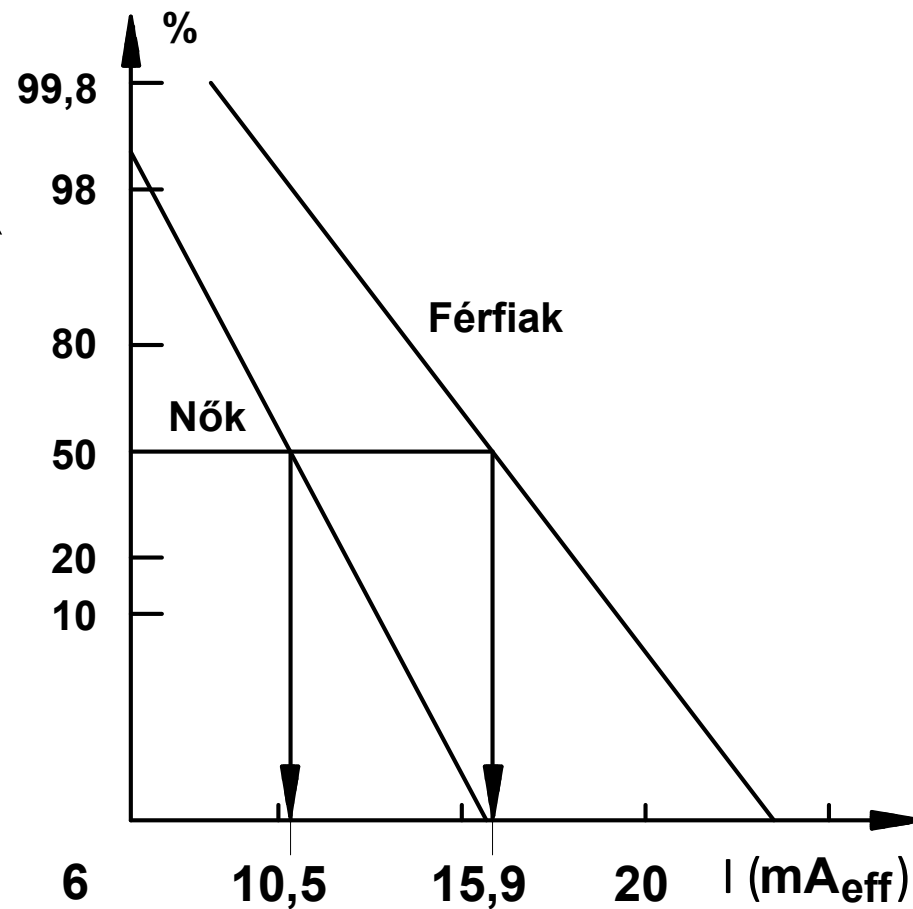

- Egyenáram:
50 %-os
érték
férfiaknál:
5,0 mA

Elengedési áram

(Adott áram esetén az emberek ekkora százaléka tudja elengedni a megfogott, feszültség alatt álló elektródot.)

- $f=50$ Hz
- egyenáram:
50 %-os érték
férfiaknál:
74 mA

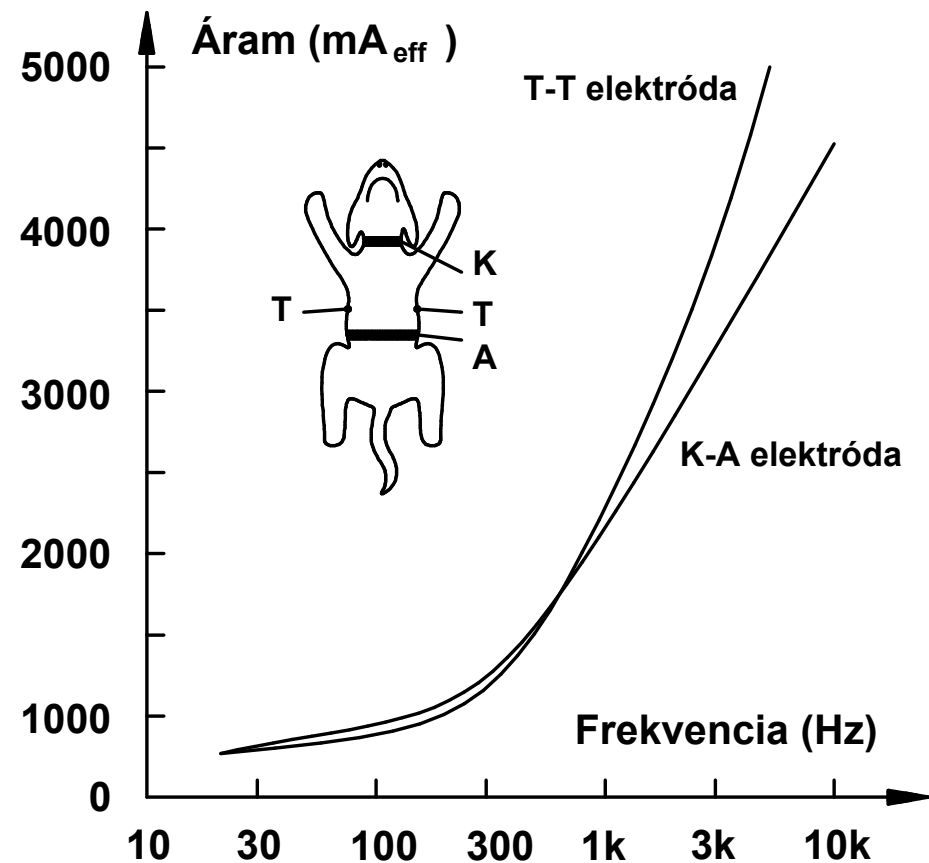

Kamrai fibrilláció

- ***Szívkamraremegés (kamrai fibrilláció)***

Kialakulása több tényezőtől függ

- áram iránya (útvonala)
- áramütést szenvedő állapota
- frekvencia
- behatási idő
- Testtömeg
- Stb.

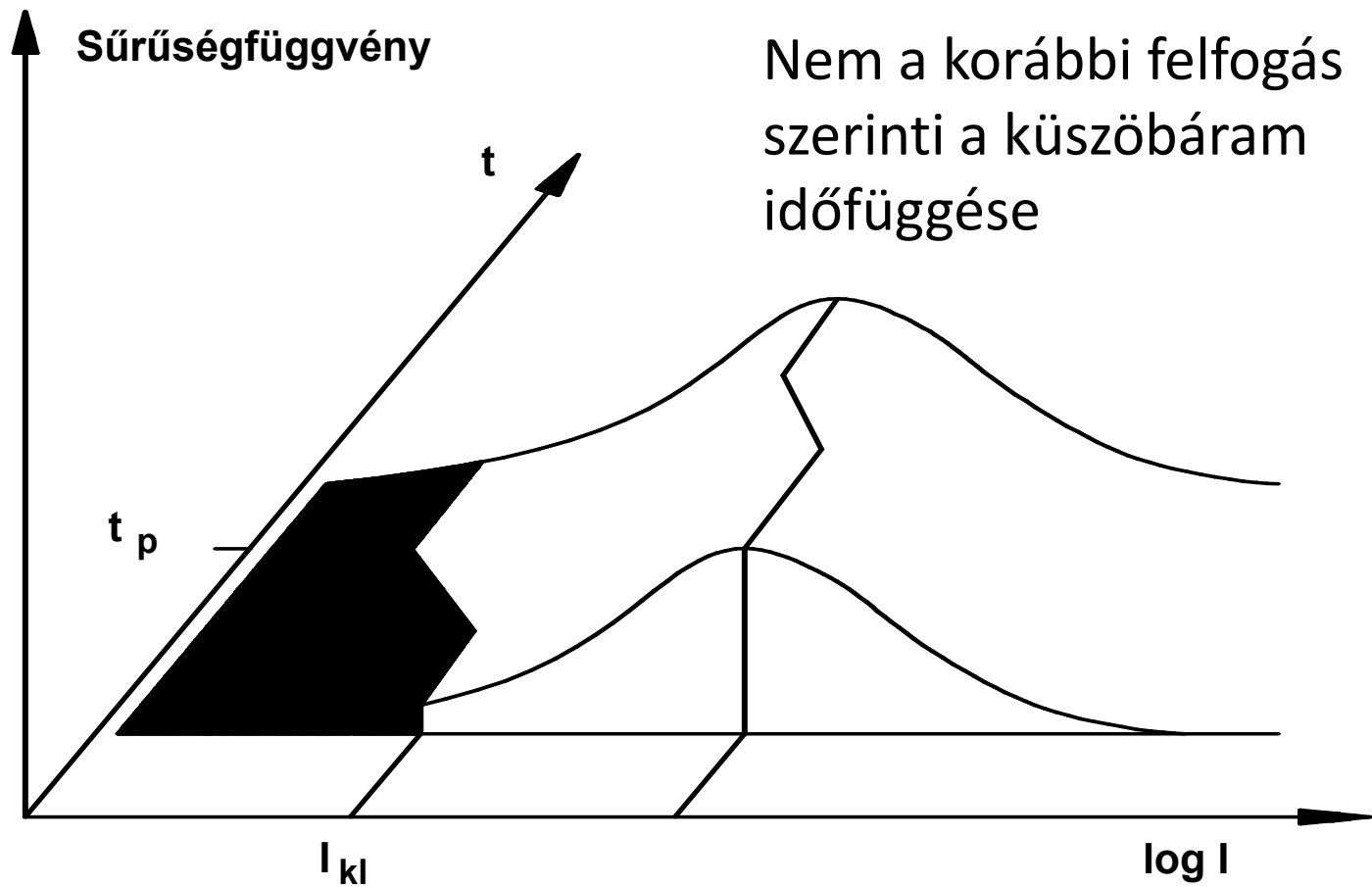
Kamrai fibrilláció

- **Behatás ideje**
- Korábbi felfogás: a test által felvett energia értékét kell korlátozni.
- Az esetek 0,5%-ában kamrai fibrillációhoz vezet $0,0156 \text{ A}^2 \cdot \text{s}$ dózis, ha $0,03 < t < 3,0 \text{ s}$
  - Tehát pl. a 3s-hoz tartozó küszöbáram:
 $I = (0,0165/3)^{0,5} = 75 \text{ mA}$

Kamrai fibrilláció

- Újabb kutatások "Z"-görbe

Kamrai fibrilláció

Referencia:

bal láb - bal kéz áramút

rizikófaktorok:

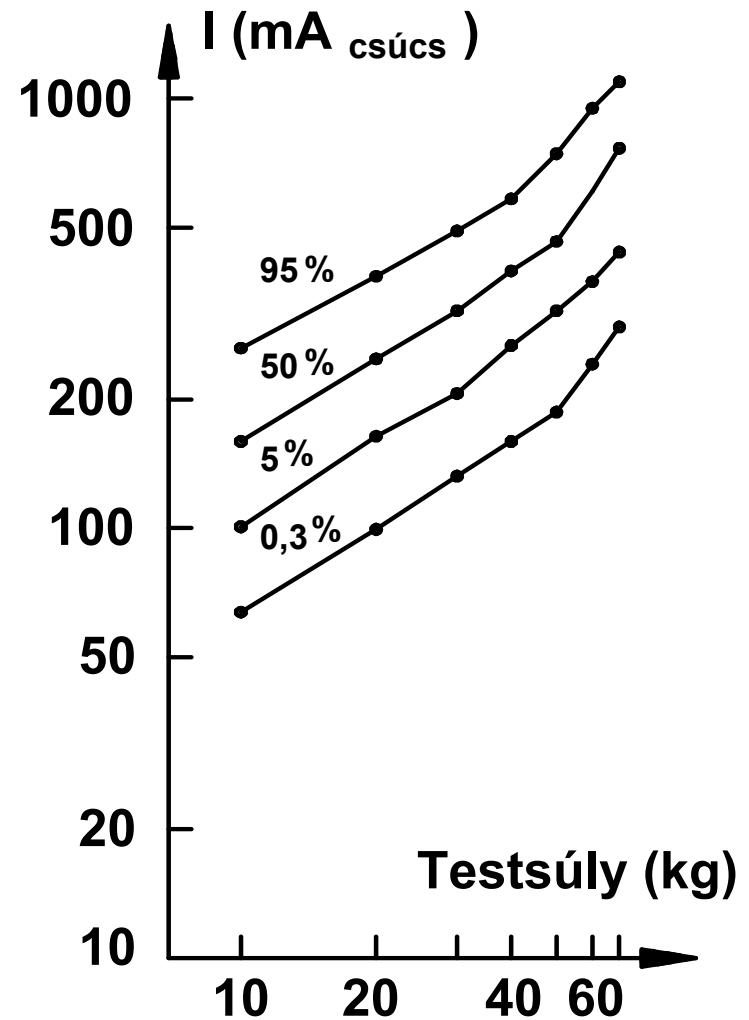
- **mell - hát.....1,73**
- **mell - bal kéz.....1,68**
- **jobb kéz - bal láb...1,36**
- **bal kéz - lábak.....1,07**
- **bal kéz - jobb kéz...0,46.**

Referencia-útvonalhoz tartozó értékek a diagramon, ezeket kell az adott áramúthoz tartozó rizikófaktorral osztani, hogy az arra érvényes görbét megkapjuk.

Tehát például:

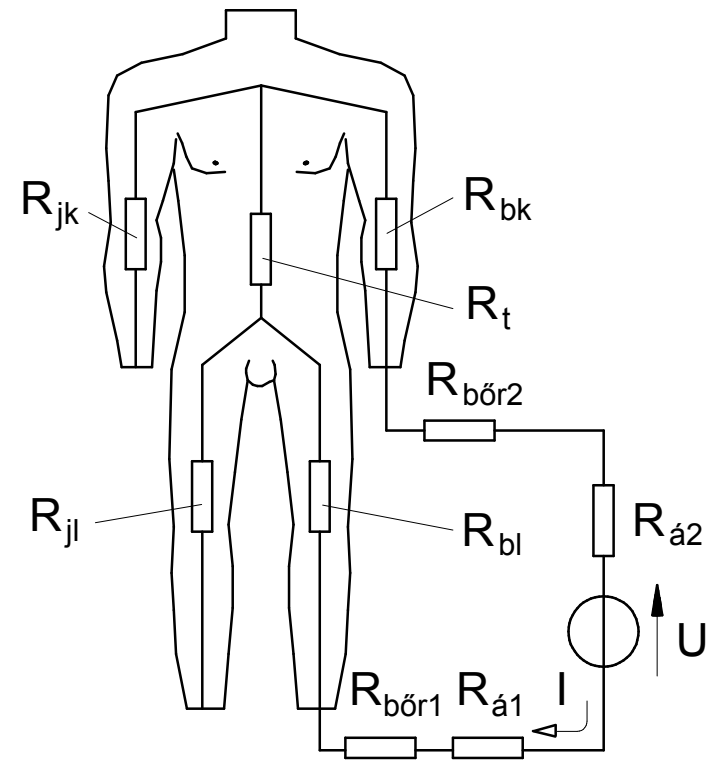
27 kg, 0,3 %, 87 mA,

a legrosszabb rizikófaktorral $87 \text{ mA} / 1,73 = 50 \text{ mA}$

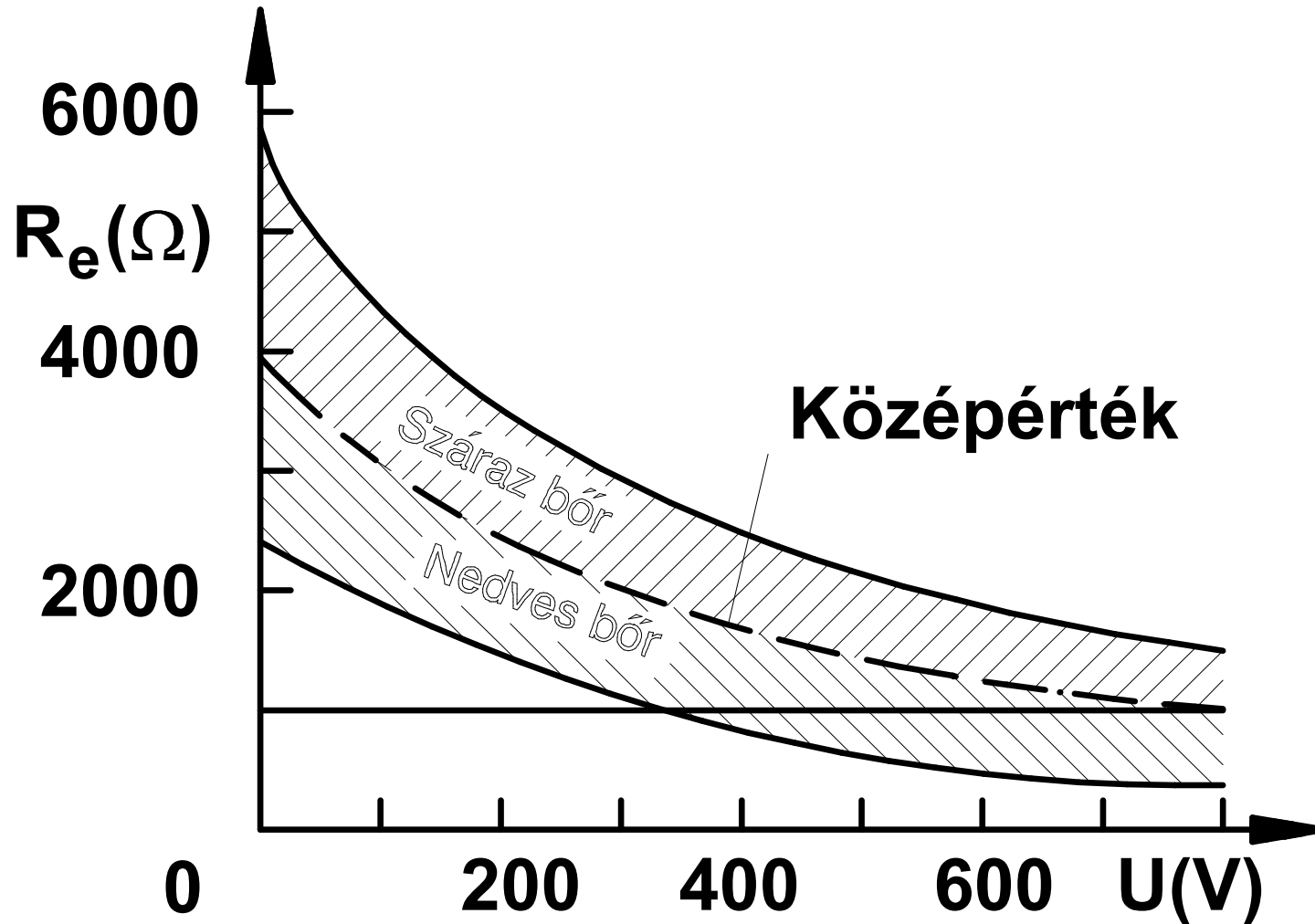

Mekkora áram halad keresztül az emberi testen?

- $I = U_e / R_e$
- **Átmeneti ellenállás: cipő, kesztyű**
  - Nem mindig van
  - ha van, bizonytalan, eltekintünk tőle
- $R_e = R_{\text{belső}} + R_{\text{bőr1}} + R_{\text{bőr2}}$
- $R_{\text{belső}} = R_{\text{bl}} + R_{\text{t}} + R_{\text{bk}}$

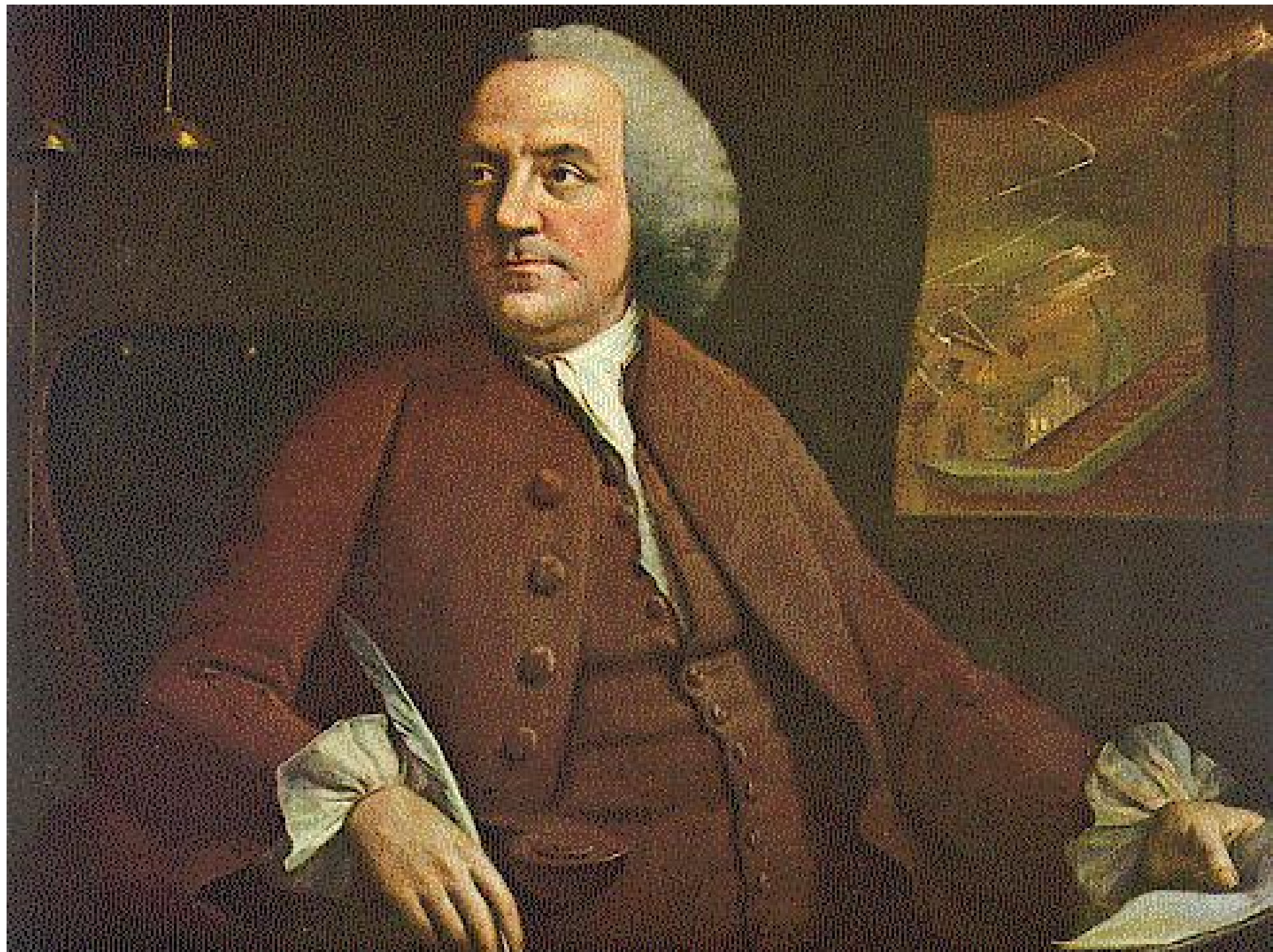
Az emberi test ellenállása

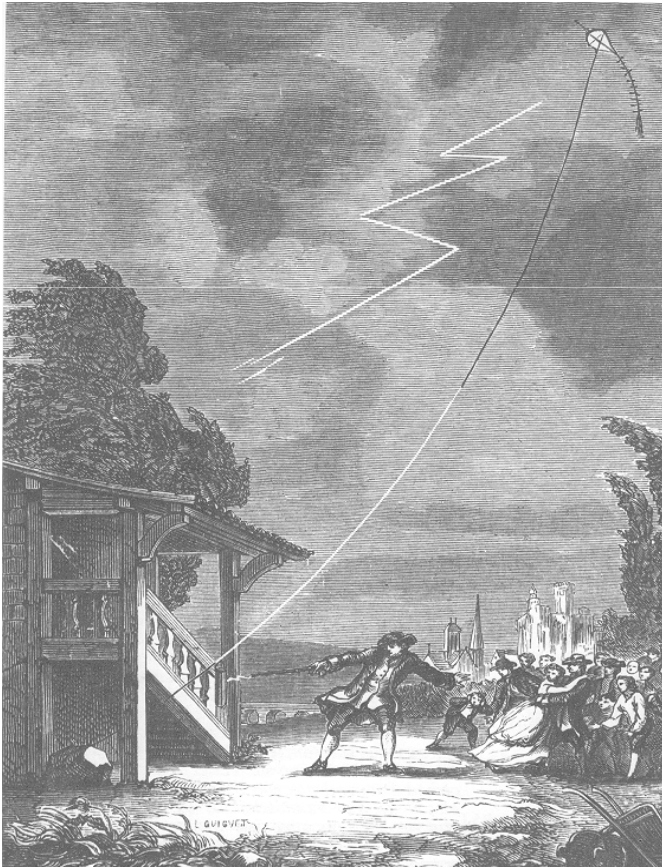
Kamrai fibrilláció

- 27 kg, 0,3 %, 87 mA, legrosszabb rizikófaktorral
 $87 \text{ mA} / 1,73 = 50 \text{ mA}$, $R_e = 1 \text{ k}\Omega \rightarrow \mathbf{50 \text{ V}}$
- $\mathbf{U_L = 50 \text{ V}} \quad \mathbf{f \leq 100 \text{ Hz}}$
- $\mathbf{U_L = 120 \text{ V}} \quad \mathbf{f = 0 \text{ Hz}}$
- Cél: a limitfeszültségnél nagyobb érintési feszültség tartósan (t_p -nél nagyobb ideig) ne állhasson fenn
  - Az érintési feszültség U_L alatt legyen
  - v. az $U > U_L$ csak $t < t_p$ ideig

Ember a villámáram útjában

Nem, nem, ő nem került a villámáram útjába...

Inkább levezetési utat biztosított neki.
Bár először (tévesen) azt gondolta, a
Koronakisüléssel közömbösíthető a felhő
töltése...

A kísérlet során a felhő tértöltése hozott
létre villamos megosztást a nedves kötélén,
ez eredményezte a szikrát.

Villám nem csapott bele a papírsárkányba.

De nem mindenki
volt ilyen
szerencsés...

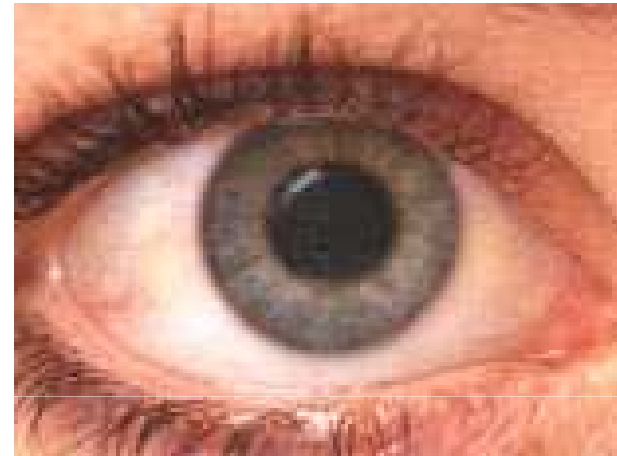
Villámcsapás I.

- Bőr és támasztószövetek károsodása
  - Villámrajzolat
  - Égési sérülések
  - Kontrakcióból eredő sérülések nincsenek

Villámcsapás II.

- Érzékszervek
  - Szem
    - Kötőhártya gyulladás
    - Szemhéj duzzanat
    - Szaruhártya-gyulladás
    - Szivárványhártya-gyulladás
    - Szürkehályog

Gyors áramimpulzus – skin hatás

Fő probléma: idegrendszerre gyakorolt hatás

- légzésbénulás
- fibrilláció

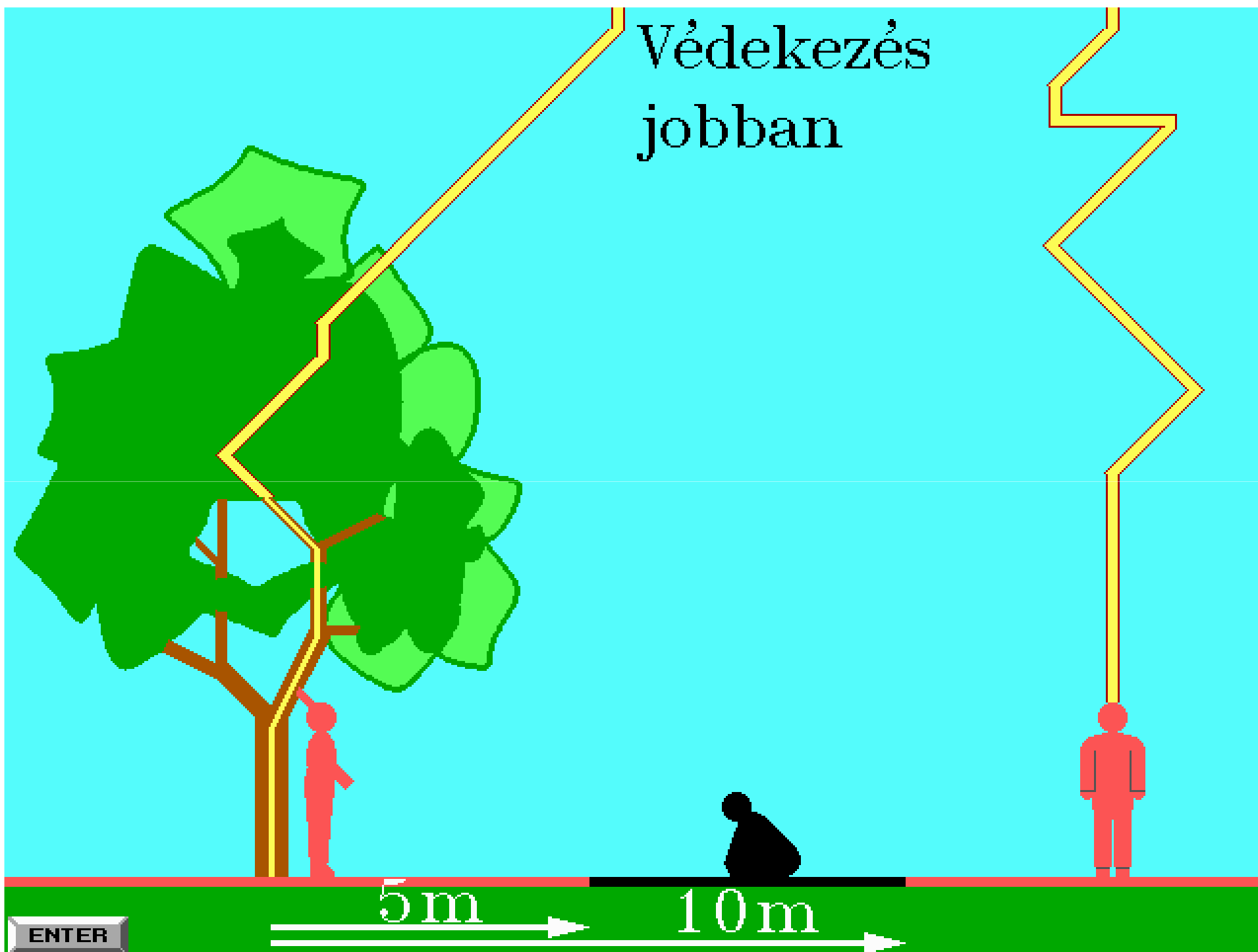
Az emberek 10%-a túléli a közvetlen villámcsapást.

Azonnali orvosi segítséggel ez az arány növelhető.

De azért ne kockáztassunk, hogy benne vagyunk-e

A 10%-ban...

Védekezés
jobban

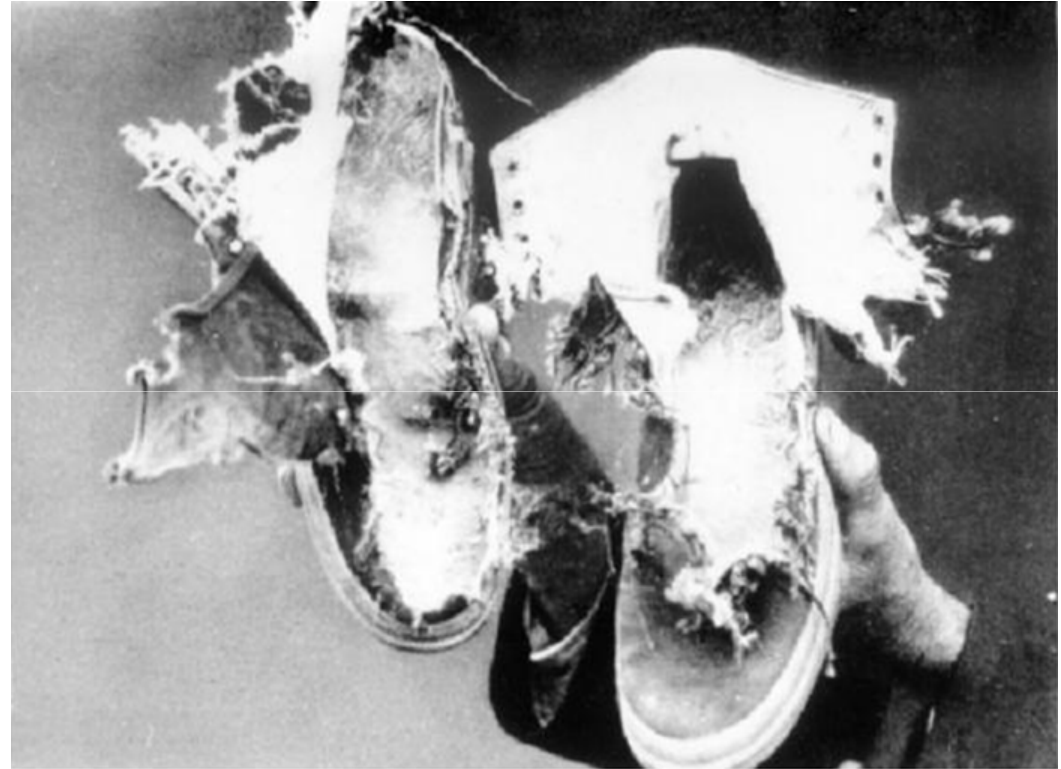

ENTER

5 m

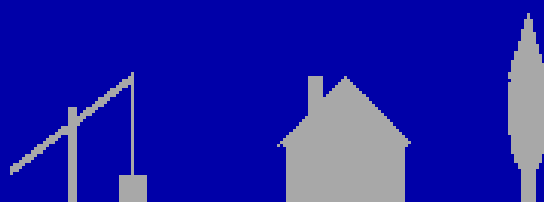
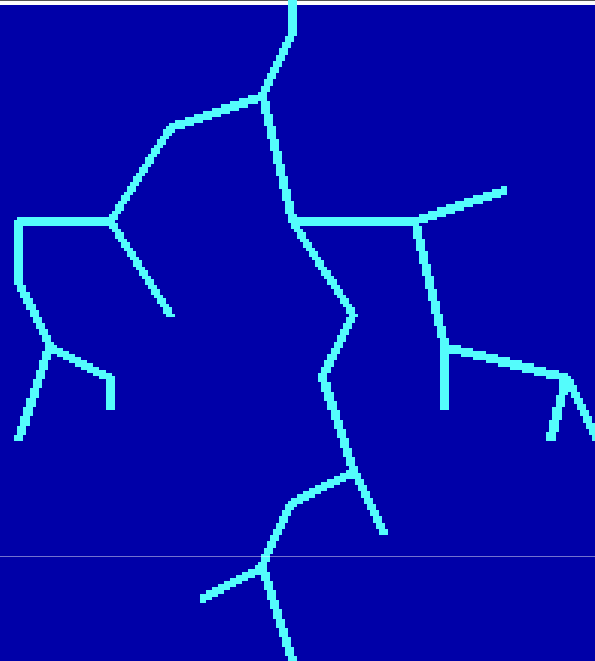
10 m

Van, aki szerint a szigetelő cipő, sapka megvéd a villámcsapás ellen...

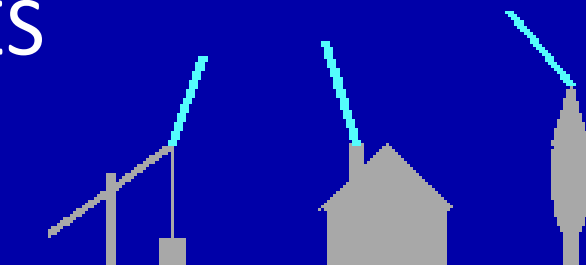

Tényleg ?!

ELŐKISÜLÉS

ELLENKISÜLÉS

FŐKISÜLÉS

Nem igazán ajánlott !

**VESZÉLYES AZ USA-BAN
GOLFOZNI!**

**ÉVENTE 400 EMBER HAL MEG
VILLÁMCSAPÁSOK MIATT
GOLFOZÁS KÖZBEN**

ÚJ TERÜLET

A PREVENTÍV VILLÁMVÉDELEM

a Budapesti Villámvédelmi Iskola tudományos és gyakorlati eredménye

Világszerte működő automatikus riasztási rendszerek:

- **villámcsapásokat lokalizáló és detektáló rendszerek**
- **radar rendszerek**

Automatikus rendszerek a villámcsapások káros hatásainak megelőzésére

PREVENTÍV VILLÁMVÉDELEM (PLP)

A preventív villámvédelem során a villámcsapások káros hatásait speciális megelőző akciók révén akadályozzuk meg.

A preventív villámvédelem célja, hogy úgy csökkentsük a károk kockázatát, hogy a megelőző intézkedéseket csak a zivatar idején alkalmazzuk.

A megelőző intézkedéseket csupán a veszély megjelenésekor indítjuk el, és annak elmúlásával leállítjuk.

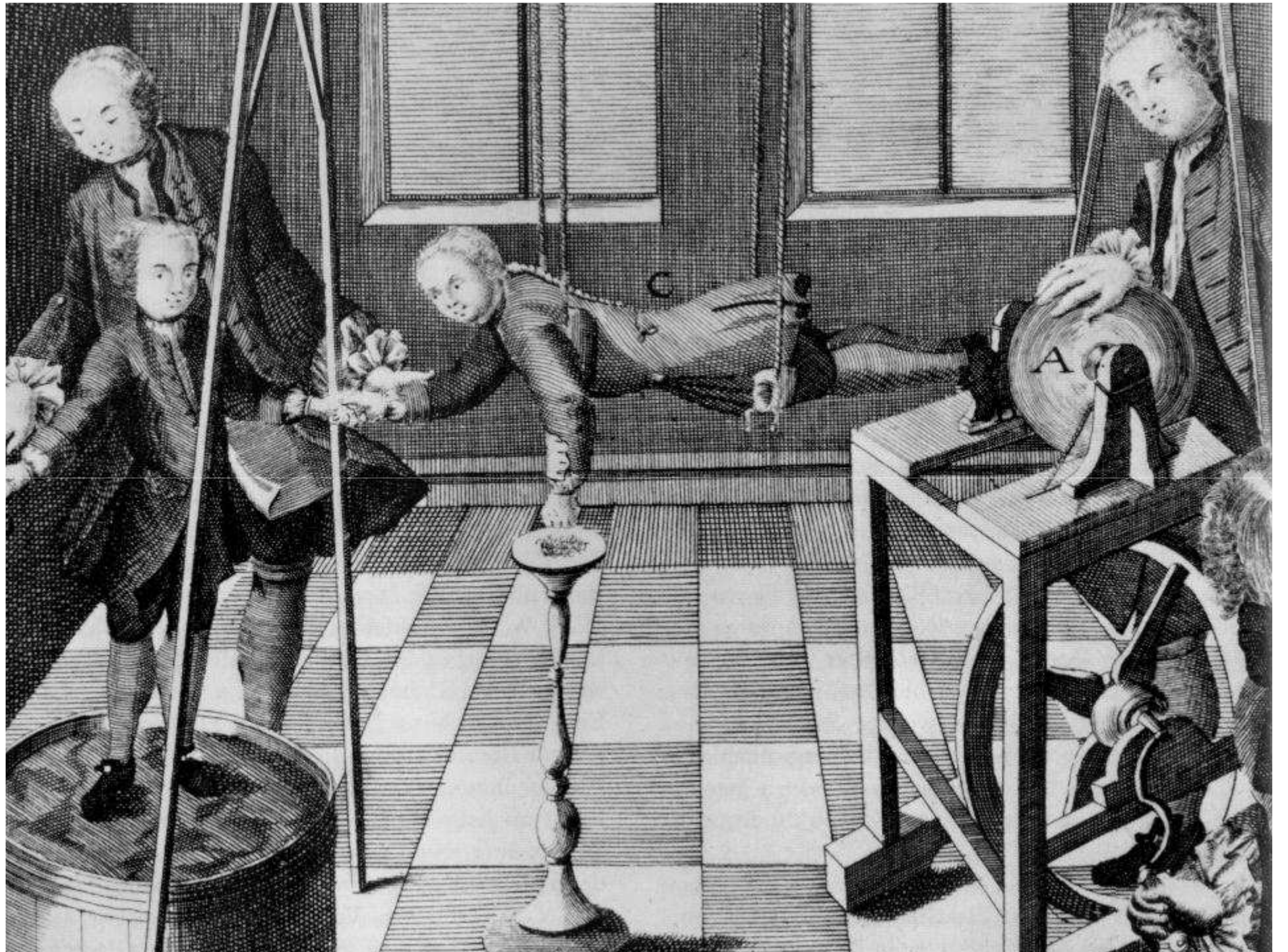
Az elektrosztatikus kisülés élettani hatásai

Otto von
GUERICKE

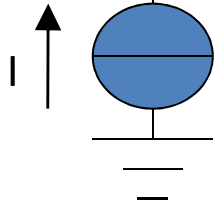
William GILBERT

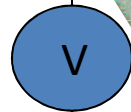

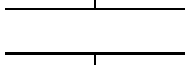
Mekkora potenciálra töltődhetünk?

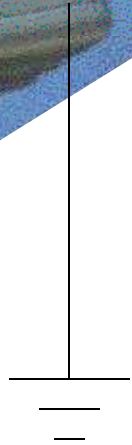
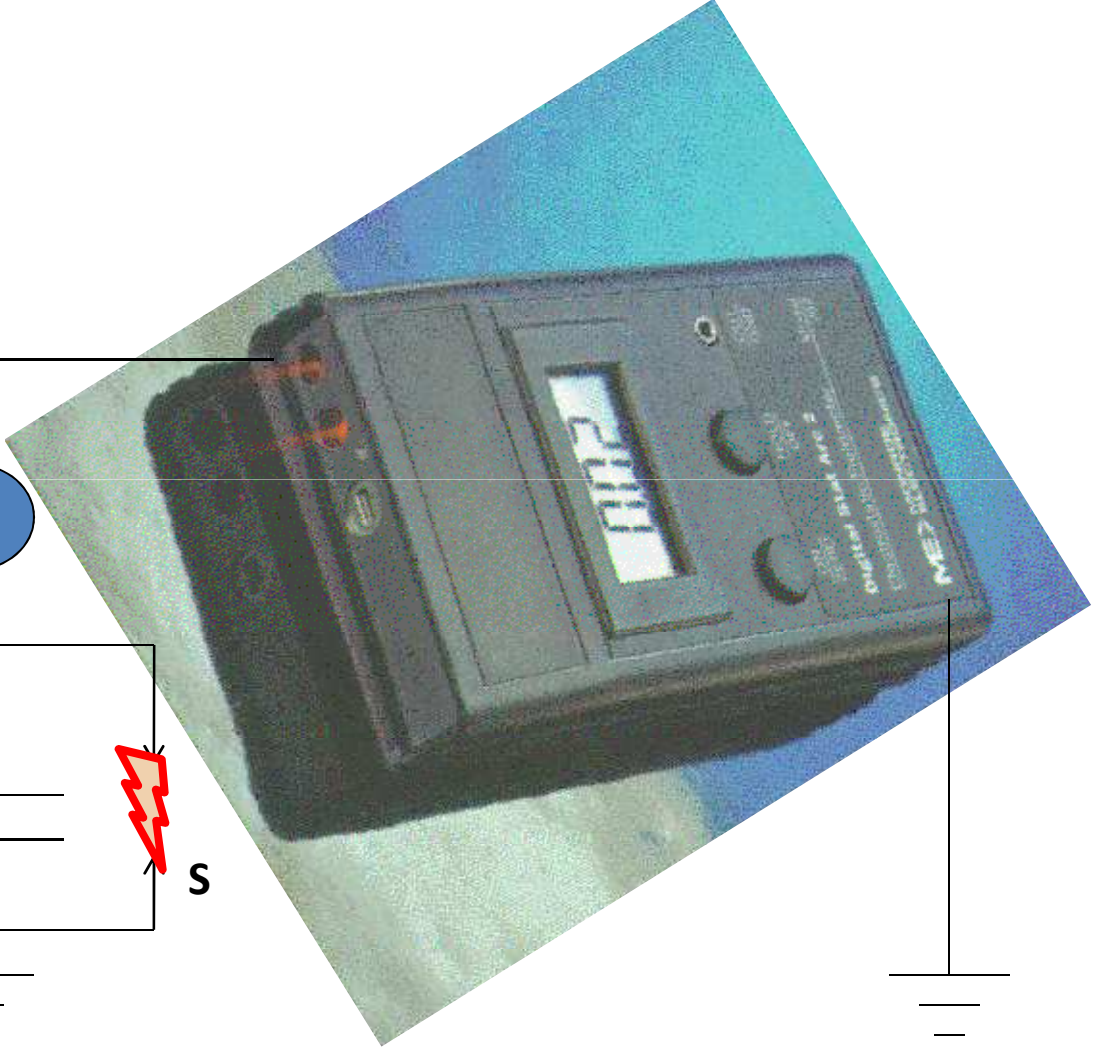
R

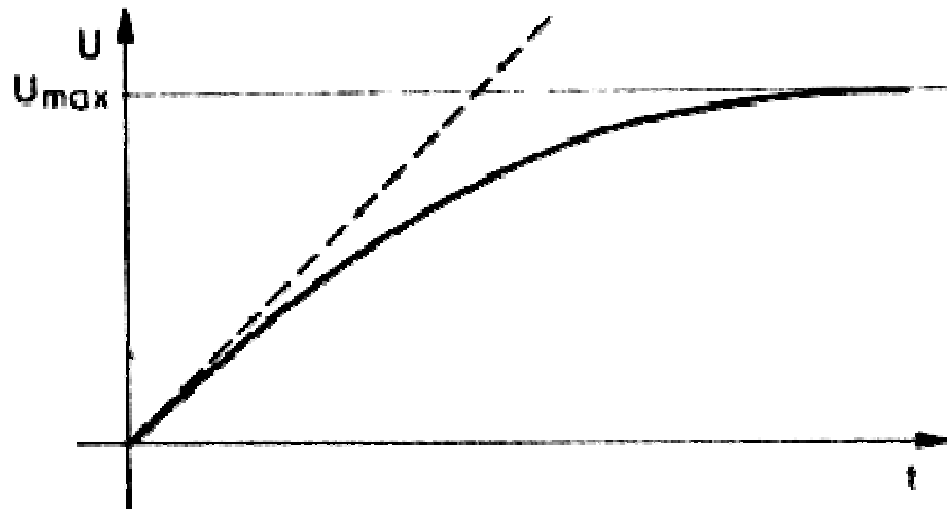
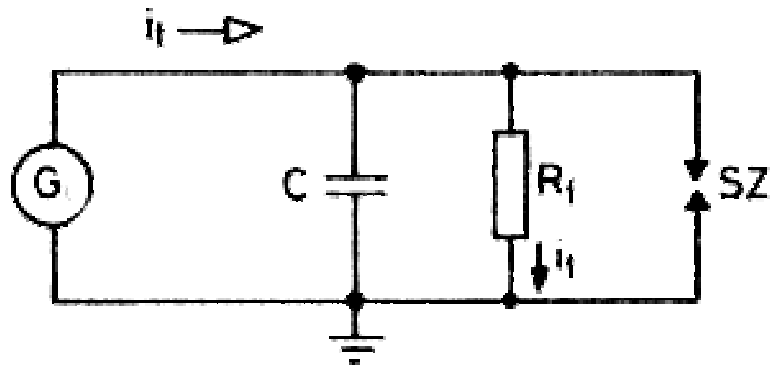
C

S

U_{max} akár 10-20 kV is lehet!

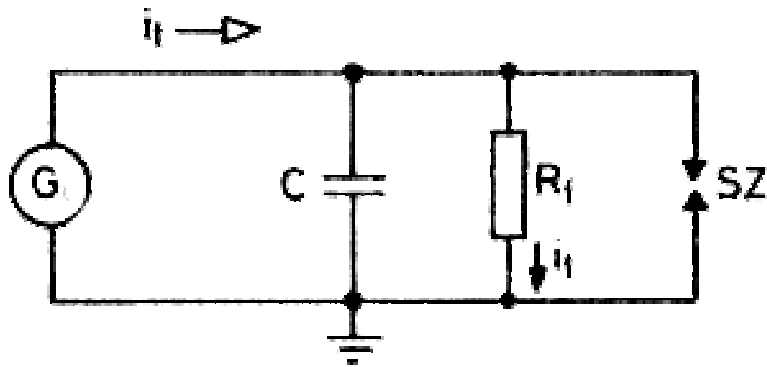
$$i_t = \frac{dQ}{dt}; \text{ legfeljebb } 10^{-4} \text{ A}$$

$$i_f = \frac{U}{R_f}$$

$$U_{\max} = i_t R_f$$

$$Q_{\max} = i_t R_f C$$

A kisülés áramának csúcsértéke akár több 10 A lehet. De – nagyon rövid ideig tart, Az áramimpulzus homlokideje ns körüli. – a teljesítmény nagy, az energia nem.

$$W = \frac{1}{2} QU = \frac{1}{2} CU^2$$

$$U_{\max} = i_t R_f$$

$$W_{\max} = \frac{1}{2} i_t^2 CR_f^2$$

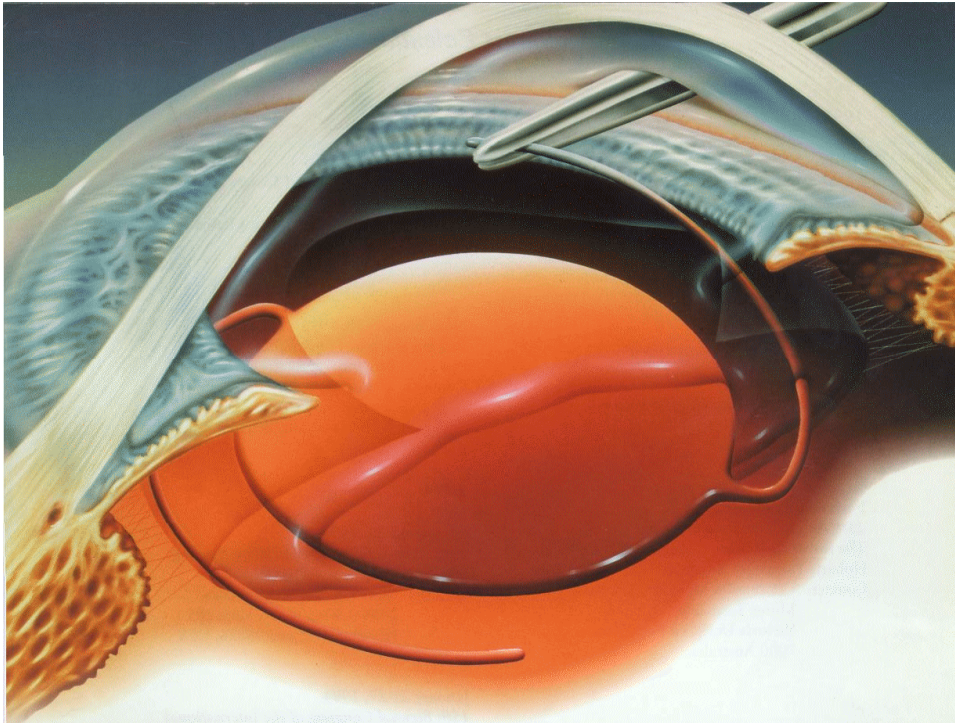
$$R_f = \frac{1}{i_t} \sqrt{\frac{2W_{\max}}{C}}$$

Ha nem én sülök ki, hanem felhalmozott töltést sütök ki,
nagyobb energiájú kisülés is kialakulhat.

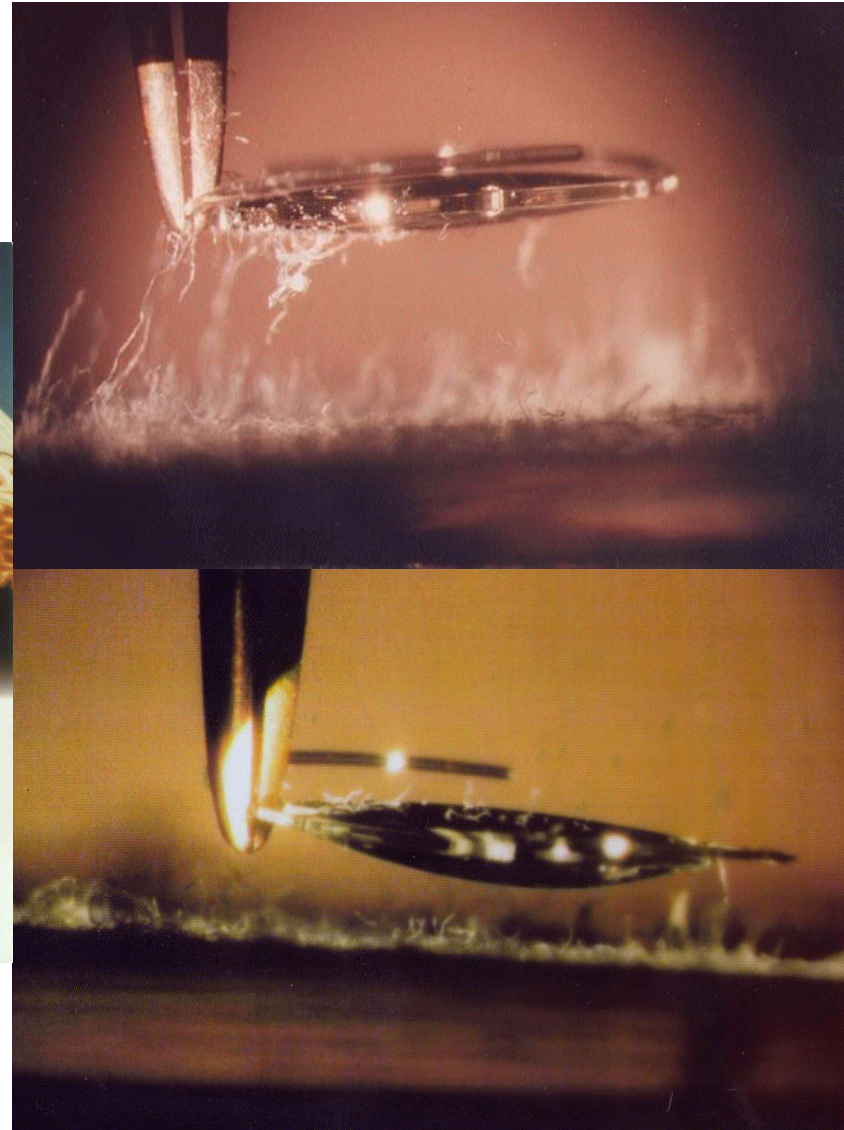
Kisülés energiája	Emberi testre gyakorolt hatás
$W_{ki} < 10^{-3} \text{ J}$	Nem érzékelhető
$10^{-3} \text{ J} < W_{ki} < 0,05 \text{ J}$	Szűrő érzés
$0,05 \text{ J} < W_{ki} < 1 \text{ J}$	Ütő érzés
$1 \text{ J} < W_{ki} < 10 \text{ J}$	Égető érzés
$10 \text{ J} < W_{ki} < 50$	Izomgörcs
$50 \text{ J} < W_{ki}$	Halál

Elektrosztatikai sterilitás

Műanyag
implantátumok
töltésmentesítése

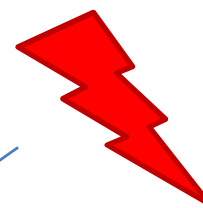

Összefoglalás: Biológiai hatások

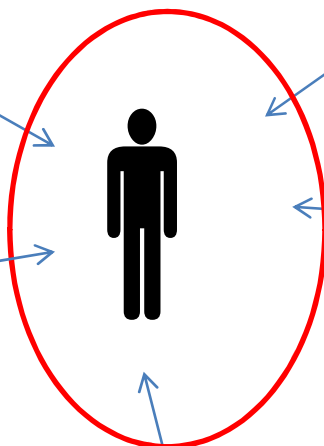
Effects of
Electro-
magnetic
Fields

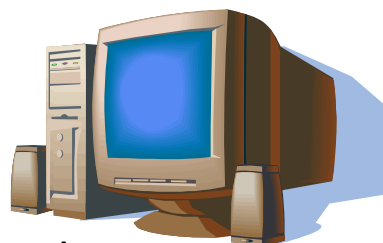
Effects of
Lightning Current,
Lightning EM Field

Electrostatic
discharge

Effects of
Electric Shock

Effects of Low Frequency
Electric and Magnetic fields;
Power Systems

Mintha valahonnan
ismerős lenne ez a
felosztás...

Megvan! Alaplabor...

EMC

RFI:
Radio-Frequency
Interference

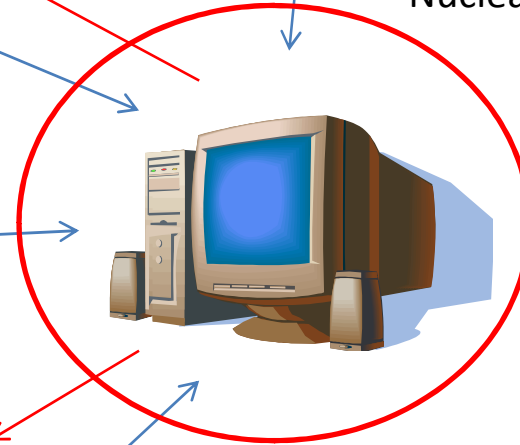
ESD:
Electrostatic
Discharge/
Damage

LFI:
Low Frequency
Interference

EMP:
Electromagnetic Pulses
LEMP:
Lightning EMP
NEMP:
Nuclear EMP

3. méré

ELEKTROMÁGNESES KOMPATIBILITÁS (EMC)

„Egy adott készüléknek az a képessége, hogy az elektromágneses környezetében megfelelően tud üzemelni **(immunitása = zavarálló-képessége elegendően nagy)** anélkül, hogy elviselhetetlen zavarokat okozna más eszközökben **(emissziója = zavarkibocsátása kellően kicsi).**”

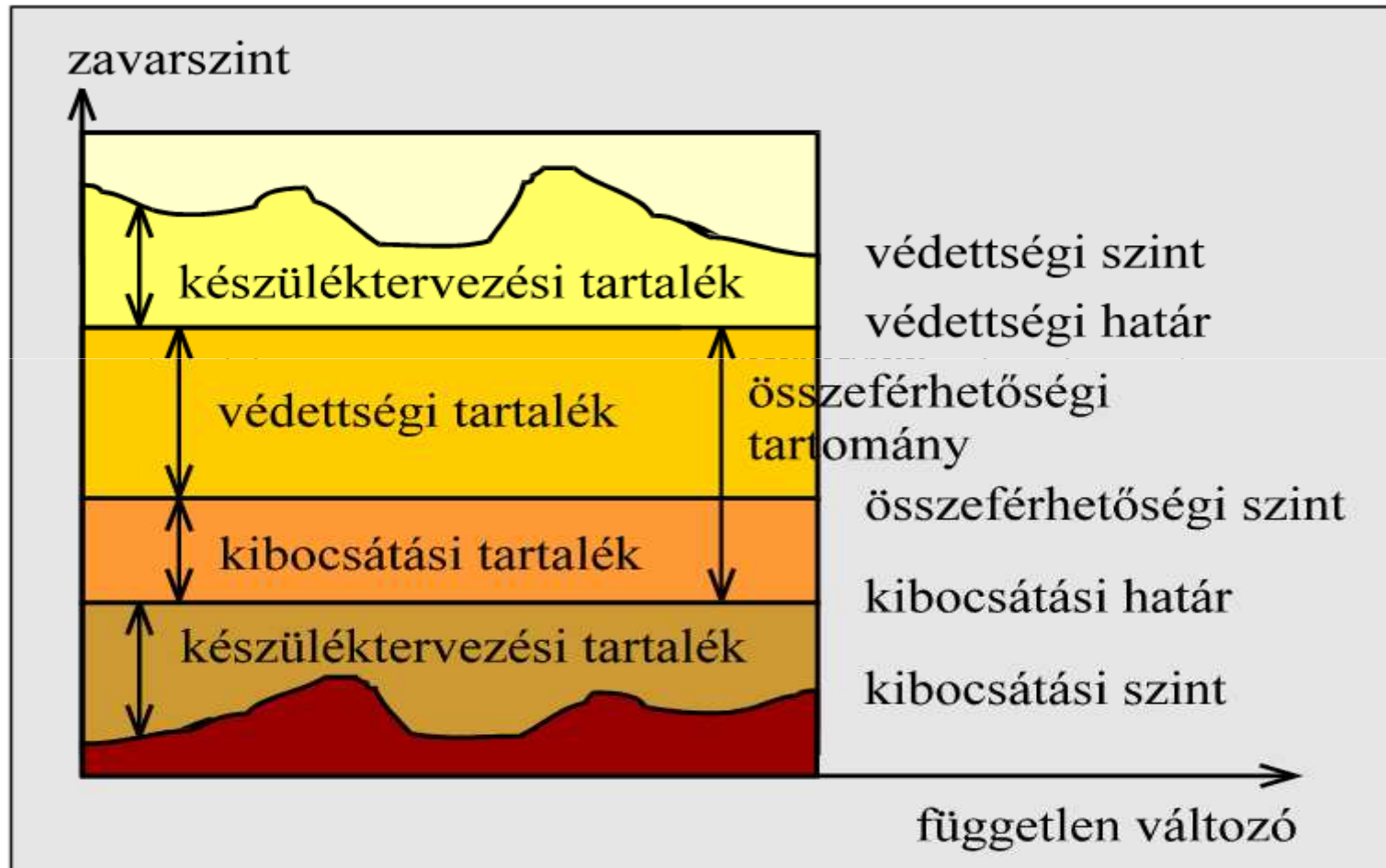

Elektromágneses Kompatibilitás (EMC)

**„A szomszédomnak
új pacemakerre van.
Valahányszor szeretkezik a
feleségével, mindig kinyílik a
mi garázsajtónk!”**

Bob Hope

Összeférhetőségi szintek

Ahol nagyfeszültség és nagyáram is van – de nem egyszerre....

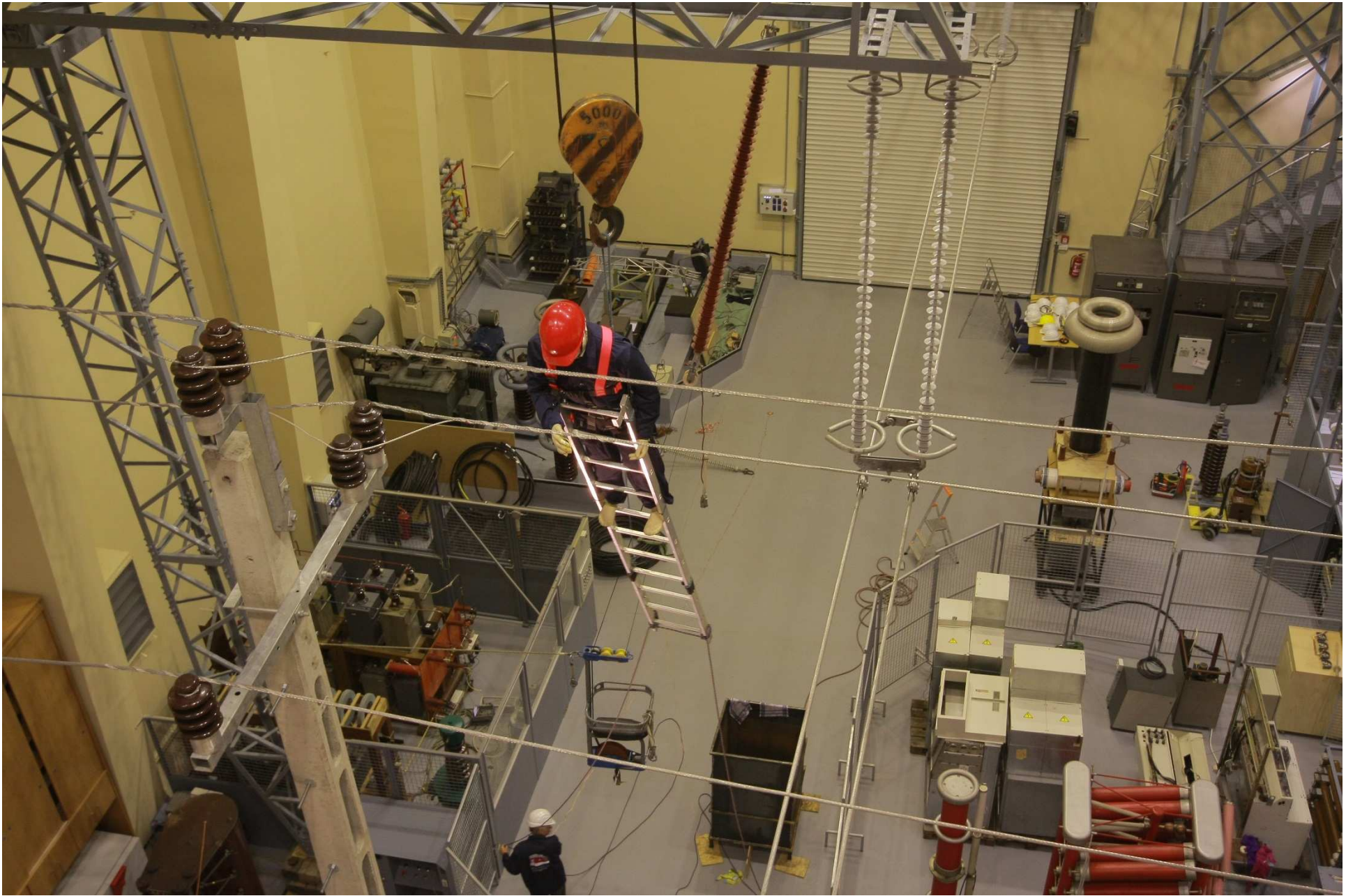
előtte

utána

**A Nagyfeszültségű Laboratórium felújítása a V1 épületben,
2012**

2018. november 12.

www.vet.bme.hu

88

Köszönöm a figyelmet!

Ellenőrző kérdések

- Milyen természetes eredetű villamos és mágneses erőter található Földünkön? Mekkora ezek intenzitása?
- Hogyan kap folyamatos töltésutánpótlást az ionoszféra? Hogyan alakul ki a zárt áramkör?
- Milyen hatással van a kisfrekvenciás villamos erőter az emberi szervezetre? Milyen értékekkel jellemezhető?
- Milyen hatással van a kisfrekvenciás mágneses erőter az emberi szervezetre? Milyen értékekkel jellemezhető?

Ellenőrző kérdések

- Milyen határértékek vannak érvényben a kismagfrekvenciás mágneses és villamos erőterek intenzitására?
- Mivel jellemezzük nagyfrekvenciás erőterek hatását? Milyen határértékek vannak érvényben erre vonatkozóan?
- Mi az érzetküszöb és az elengedési áram? Körülbelül milyen nagyságúak ezek 50 Hz esetén?

Ellenőrző kérdések

- Milyen paraméterektől függ az emberi test ellenállása? Milyen értékkel vesszük figyelembe az áramütés elleni védelemben?
- Mi a kamrai fibrilláció és mitől függ a kialakulása?
- Milyen hatása lehet az emberi szervezetre a villámáramnak?
- Min alapszik a preventív villámvédelem és mire használható?

Ellenőrző kérdések

- Milyen hatása lehet az emberi szervezetre az elektrosztatikus kisülésnek? Hogyan befolyásolható az emberi test feszültsége, töltése, a róla induló kisülés energiája?
- Mit értünk EMC alatt, melyek a fő területei?
- Hogyan jellemezhetők diagram segítségével az immunitási és emissziós szintek?